

ANSİKLOPEDİ VE SÖZLÜKLERDE ALEVİLİK KAVRAMININ ÇERÇEVELENME BİÇİMLERİ*

The Framing Formats of the Concept of Alawism in Encyclopaedia and Dictionaries

Zakir AVŞAR**

Ayşe Elif EMRE KAYA***

Songül OMUR****

Öz

Hemen bütün dinlerde değişik anlayış ve yaşayış biçimleri olarak mezhepler ortaya çıkmıştır. Mezheplere mensup bireylerin aynı dine inanmalarına rağmen, mezhepler, mensupları arasında çok acı sonuçlar doğuran çatışmalara kaynaklık etmiştir. Dünya tarihinde farklı mezheplerin mensuplarının birbirleri ile çatışmalarının çok kanlı ve acılı hatıraları vardır ve bu hatıralar yine o dinlerin ve mezheplerin mensuplarınınca diri tutulmak istemektedir. Bazı durumlarda da siyasal erkler bu çatışmaları diri tutmayı kendi varlıklarının devamı için teşvik etmektedirler. İslam dininde de mezhepler vardır. Farklı mezheplerin mensupları arasında ise zamanla ön yargılar ve bunlara dayalı çatışmalar, anlaşmazlıklar ortaya çıkmıştır. Bu ön yargılar tarihsel süreç içinde bazen daha öne çıkmış, bazı dönemlerde ise önemini yitirmiştir. İslam dininde Sünni ve Şii mezhepler arası ilişkiler günümüzde de ayrılıkların ve çatışmaların olduğu bir iklimde devam etmektedir. Ne yazık ki bu durum Müslümanlar arasında ön yargıları beslemek, kavga ve çatışmaları canlı tutmaktadır. Nüfusun mezhepsel yoğunluğuna göre azınlıkta kalan ötekileştirilmekte, ötekine ait ön yargılar sözlü ve yazılı kültür üzerinden beslenmektedir. Ülkemizde de Müslümanlar arasında mezhepsel farklılıklar söz konusu olmakla beraber, toplumda yerleşik ayrımcılık ve buna bağlı çatışmalar oldukça sınırlıdır. Geçmişte bazı dönemlerde meydana gelen olayların kökeninde ise ön yargılar, yanlış bilgilendirmeler, gerçeklerle bağı olmayan söylentiler yer almaktadır. Toplumsal bellekte üzüntü ile hatırlanan bir tür hadiselerin bir daha tekrarlanmaması için oluşan ön yargıların, yanlış bilgilerin kaynağını veya kaynaklarını tespit etmek oldukça önemli hale gelmektedir. Bu çalışmada, dijital kültürün yaygınlaşmasına karşın ansiklopedi ve sözlüklerin geçtiğimiz yüzyılın önemli yazılı kültür ürünleri olmaya devam ettikleri düşüncesinden hareketle, Cumhuriyet tarihimiz boyunca çıkan ansiklopedi ve sözlüklerde Alevilik ve bağlantılı kavramlara bakılmış, bu tanımlar üzerinden bir ön yargı inşa edilip edilmediği, toplumsal kutuplaşmaların, ayrışmaların önünün açılıp açılmadığı gibi hususlar üzerinde bir kanaat sahibi olunmaya çalışılmıştır. Çalışmada incelenen ansiklopedilerde bulunan “Alevilik”, “Bektaşilik”, “Şiilik”, “Kızılbaşlık” ve “Hz. Ali” maddelerinin dili, üslubu, mesajı incelenmiştir. Yine ansiklopedilerde, az olmakla birlikte, İslam tarihi ve mezhepler tarihi bakımından önemli olan “Sıffin Savaşı”nı anlatan maddeler de inceleme konusu yapılmıştır. Benzer bir çalışma da sözlükler üzerinde yürütülmüştür. İncelenen sözlüklerde konuyla ilgili olarak, Alevi, Bektaşi, Kızılbaş ve Şii kavramları genel olarak yer bulurken, Ali ve Sıffin Savaşı maddelerine yalnızca bir sözlükte rastlanmıştır. İncelemeler çerçeveleme kuramı üzerinden gerçekleştirilmiş, ansiklopedi ve sözlüklerde çizilen Alevilik ve bağlantılı kavramların çerçevesinin var olan mezhepsel çatışma ve ayrışmanın, ön yargıların kaynağı olup olmadığı araştırılmıştır. İnsanların birbirlerinin inanç ve mezheplerine ilişkin olarak buralarda yer alan yaklaşımlar üzerinden bir bakış açısı inşasına girip girmedikleri veya insanlarda mezhepsel ayrılıklara yönelik olarak var olan olumsuzluklarda ansiklopedi ve sözlüklerdeki tanımların bir etkisi olup olmadığı maddelerin bu bağlamda incelenmesiyle ortaya konulmak istenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Alevilik, Ansiklopedi, Sözlük, Çerçeveleme Kuramı.

* Geliş Tarihi: 13.07.2020, Kabul Tarihi: 22.09.2020. DOI: 10.34189/hbv.96.009

** Prof. Dr. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İletişim Fakültesi Radyo Televizyon ve Sinema Bölümü, Ankara/Türkiye, zakir.avsar@hbv.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1427-127X>

*** Doç. Dr. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü, Ankara/Türkiye, ayse.emre@hbv.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9367-034X>

**** Dr. Öğr. Üyesi Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi İletişim Fakültesi Radyo, Televizyon ve Sinema Bölümü, Niğde/Türkiye, songul.omur@ohu.edu.tr, ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2563-2445>

Abstract

In almost all religions, sects have emerged as different forms of comprehension and lifestyles. Even though sect is a subgroup within a religion and believe in the same religion, sects have been a source of conflicts that caused afflictive results among their members. There are many bloody and painful memories of the conflicts between the members of different sects in the world history and these are wanted to be kept alive by the members of those religions and sects. In some cases, political powers induce these conflicts in order to maintain their political existence. There are sects in the religion of Islam. In the course of time, prejudices and conflicts based on these prejudices have been emerged among the members of different sects. These prejudices sometimes came to the fore in the historical process, but in some periods they lost their importance. The relations between Sunni and Shia sects in the religion of Islam continue today in a climate where differences and conflicts subsist. Unfortunately, this situation fosters prejudices among Muslims and keeps conflicts alive. Denominational minorities -in terms of the denominational distribution of the population- are marginalized, and the prejudices against others are fed through oral and written culture. Although there are sectarian differences among Muslims in Turkey, established discrimination and related conflicts are very limited. Prejudices, misinformation and rumours that are based on false claims are at the root of the events that occurred in the past. It is important to identify the source or sources of prejudices and misinformation that occur in social memory so that such events, which are remembered with sadness in social memory, do not happen again. In this study, based on the idea that encyclopaedia and dictionaries still continue to be important written cultural products of the past century despite the spread of digital culture, the concepts of Alawism and related concepts were examined in encyclopaedias and dictionaries that published throughout the history of Republic of Turkey. This study seeks for an insight on the issues such as whether a bias is constructed over the definitions written in encyclopaedia and dictionaries and whether they lead to social polarization and separation. Encyclopaedia articles related with "Alawism", "Bektashism", "Shiism", "Qizilbash" and "Hazrat Ali" were examined with regards to language usage, tone and content. Moreover, in encyclopaedias, a small number of items that describe the "Battle of Siffin", which is important in terms of Islamic history and sects, have been examined. A similar study was carried out on dictionaries. While Alawi, Bektashi, Qizilbash and Shiite concepts were found as general definitions in dictionaries, Ali and the Battle of Siffin entries were found only in one dictionary. The analyses were carried out through the Framing Theory, and it was investigated whether the framework of Alawism and related concepts drawn in encyclopaedias and dictionaries is the source of existing sectarian conflict, separation and prejudices. In relation to beliefs and sects, it is aimed to reveal whether encyclopaedias and dictionaries can shape people's perspectives and whether they have a positive or negative effect on sectarian separations.

Keywords: Alawism, Encyclopaedia, Dictionary, Framing Theory.

1. Giriş

İslam tarihinde mezhepler arası çatışma hala güncelliğini korumakta, Müslümanlar arasında derin ön yargı ve çatışmalara konu olmaktadır. Mezhepsel farklılıklar bulunmasına rağmen, ayrımın ve çatışmanın en az yaşandığı toplumlardan birisi Türk toplumdur. Ancak zaman zaman ön yargıların, yanlış bilgilendirmelerin, gerçeklerle bağı olmayan söylentilerin özellikle Alevi toplumuna karşı bir ön yargı oluşmasına neden olabildiği, milli hafızamızda derin elem ve kederlerle andığımız olaylar meydana geldiği bir gerçektir. Gelecekte de bu tür hadiselerin olmaması için toplumsal bellekte oluşan ön yargıların, yanlış bilgilerin kaynağını veya kaynaklarını tespiti elbette ki önemlidir.

Geçtiğimiz yüzyıl boyunca insanların en önemli ve yaygın olarak ulaşabildikleri bilgi kaynakları kuşkusuz ki, ansiklopedi ve sözlüklerdi. İnternetin hayatımıza girmesiyle birlikte ansiklopedi ve sözlüklerin kullanımı azalmış, bunun yerine elektronik tabanlı ansiklopedi ve sözlüklere veya arama motorlarına ilgi arttıysa da, yazılı kültürün çok önemli bir unsuru olan ansiklopedi ve sözlüklerin mezhepsel ayrışma, çatışma veya ön yargılara bir etkisinin veya katkısının olup olmadığını araştırmak da önem taşıyan bir husus idi.

Cumhuriyet döneminden itibaren yayımlan ve Alevilik ve bağlantılı kavramlara ait tanımların yer aldığı ansiklopedi ve sözlüklerin incelendiği bu çalışmada, yirmi altı ansiklopedi ve on altı sözlük incelenmiştir. Bu kapsamda incelenen ansiklopediler ve sözlükler T.C. Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Koleksiyonunda yer alan ve Türkçe yayımlanan eserlerdir. Bu eserlerin içinde yer alan “Alevilik”, “Bektaşılık”, “Şiilik”, “Kızılbaşlık” ve “Hz. Ali” maddelerinin dili, üslubu, mesajı incelenmiştir. Yine bu eserlerde, İslam tarihi ve mezhepler tarihi bakımından önemli olan “Sıffin Savaşı”nı anlatan maddeler de inceleme konusu yapılmıştır.

İncelemeler çerçeveleme kuramı üzerinden gerçekleştirilmiş, ansiklopedi ve sözlüklerde çizilen Alevilik ve bağlantılı kavramların çerçevesinin var olan mezhepsel çatışma ve ayrışmanın, ön yargıların kaynağı olup olmadığı araştırılmıştır. İnsanların birbirlerinin inanç ve mezheplerine ilişkin olarak buralarda yer alan yaklaşımlar üzerinden bir bakış açısı inşasına girip girmedikleri veya insanlarda mezhepsel ayrılıklara yönelik olarak var olan olumsuzluklarda ansiklopedi ve sözlüklerdeki tanımların bir etkisi olup olmadığı maddelerin bu bağlamda incelenmesiyle ortaya konulmak istenmiştir.

2. Çerçeveleme Kuramı

Çerçeveleme, son dönemlerde sosyal bilimler alanında önemli ölçüde başvurulan kavramlardan biri haline gelmiştir¹. En önemli alanlarını ise, siyasal iletişim ve habercilik üzerine yapılan medya çalışmaları oluşturmaktadır. İletişim sürecini incelemek için çerçeveleme paradigmasını ilk kullanan kişiler antropoloji ve sosyoloji araştırmacılarıdır (Kılıç, 2009: 3; Hallahan, 2005: 342). Çerçeveleme kuramının kökeni genellikle Erving Goffman’a dayandırılmaktadır. Goffman yorumlayıcı şemaların, kültürel inanç sistemlerinin merkezini oluşturduğunu savunmakta ve yorumlayıcı şemaları, dünyayı anlamlandırmak için bireylerin gündelik deneyimlerini kullanmaları şeklinde açıklamaktadır. Ona göre çerçeveler, yorumlama ve gerçekliğin yeniden inşası olmak üzere iki yönlü bir süreç olarak bilginin karmaşıklığını azaltmayı sağlar (Aktaran Volkmer, 2009: 408). Çerçeveleme kavramının etkisi üzerine dayandırılan temel bakış çerçevelemenin insanların sorunlar, kişiler ve olaylar hakkındaki düşüncelerini şekillendirdiği yönündedir. Bu etki bazen belirgin ve tahmin edilebilen bir takım düşüncelerin anlaşılmasını sağlayan seçilmiş belli başlı kelimeler tarafından kurulmaktadır (Ben-Prath, 2009: 620). Kelime kullanımı önemlidir; çünkü kelimenin çift yönlü anlamı -bilgi kanalı ve bilgiyi yaymak için manipüle aracı olarak kullanımı-

çerçevenin özünü oluşturur (D'Angelo-Kuypers, 2009: 1). Bu anlamda çerçeveleme yöntemiyle bir takım gizli anlam yapılarına göre metnin şekillendirilmesi söz konusu olabilmektedir.

Goffman'a göre (1974: 21), bazı çerçeveler varlıkların, varsayımların ve kuralların bir sistemi olarak açık seçiktir; birçoğu ise bilginin kolay bir şekilde anlaşılması ya da belli bir bakış açısını oluşturması açısından yetersizdir. Bununla birlikte yapılandırmanın derecesi ne olursa olsun her çerçeve kullanıcıya kendi sınırları içinde tanımlanmış olan sınırsız sayıdaki somut olayların algılanması, belirlenmesi ve konumlandırılması için olanak sağlar. Çerçeveleme, belirli bir konu, olay ve problem hakkındaki söylem ve düşünce parametrelerini oluşturmak isteyen kişiler tarafından kullanılan bir tekniktir (Aktaran Templeton, 2011: 662).

Çerçeveleme araştırmalarında önemli olan nokta çerçevelerin “nasıl” olduğundan ziyade “ne” olduğunun vurgulanıp vurgulanmadığıdır². Stephen Reese'e göre; “Ne” bakış açısı daha çerçeve-merkezlidir ve bu durum çerçeveleme yapısı ile ilgilidir ve ayrıca çerçevenin içerik incelemesini, özellikle de kavramların ağ örgüsünü, özgün anlatımı ve mitlerin işlerlik kazanmasını sağlayan yapıları içerir. “Ne çerçevelemesi”, çerçevelemenin altında yatan temel kavramları teşkil eden özel kelimelerin (kelime oyunu ve rekabet, stratejik bir çerçevenin ayrılmaz söylem unsurlarıdır) (Cappella-Jamieson, 1997: 38) yanı sıra, mantık yürütme araçları (problem tanımı, ahlaki değerlendirme) (Entman, 1993: 43) gibi metnin gizli yönlerini incelemek için araştırmacıya yol gösterir (Reese, 2009: 19).

Çerçeve örnekleme özellikle toplumsal etkileşimi çözümlerken yarar sağlamaktadır. Çünkü bir ilişkiyi ya da olayı diğer ilişkilerden ya da olaylardan ayırt etmeyi (Mutlu, 1998: 81) sağlamaktadır. Entman (1993: 52), çerçevelemenin seçme/ayırma ve dikkat çekmeyi kapsadığını, çerçeveleme yoluyla algılanan gerçekliğin bazı yönlerini seçmenin ve onları metin içerisinde daha belirgin hale getirmenin mümkün olabileceğini ifade etmektedir. Yazar, aynı zamanda bu yolla nedensel yorumlamanın, ahlaki değerlendirmenin, belirlenen bir problemin tanımını yapmanın ya da tanımlanan unsurlara yönelik çözüm önerilerinin oluşturulabileceğini de ifade etmektedir.

Çerçeveleme mekanizmaları bir kelime ya da ifadeyi uygun bir bağlama yerleştirme ipuçları sunar ve bu ipuçları belirli bir mesajın nasıl yorumlanacağını anlamak açısından oldukça önem taşır. Aynı bilgi ya da deneyimler yeniden yorumlanabilir. Başka bir ifadeyle önemli ölçüde mesajın anlamı ya da yeri değiştirebilir (McGee-Warms, 2013: 347). Ekonomist Daniel Kahnemana ve Amos Tversky, kelimeler üzerinde yapılan küçük değişikliklerin insanların politik tercihlerinde nasıl bir etki oluşturduğunu açık bir şekilde (Aktaran Ben-Porath, 2009: 619) dile getirmiştir. Bu anlamda bir olayın, konunun ya da problemin bazı yönlerinin bulanıklaştırılması ya da dışarıda bırakılması, bazı yönlerinin ise öne çıkarılması ideolojik açıdan gerçeklerin yeniden inşa edildiği anlamını taşımaktadır.

Lippmann'a göre (Aktaran Yaşın, 2008: 2) zihnimizde resmettiğimiz dünya tablosu iki kaynaktan beslenir. Bunlardan ilki yaşam pratikleri, diğeri ise kitle iletişim araçlarının aktardığı enformasyondur. Bununla birlikte her araç konuya verdiği öneme göre kendi önceliklerini belirler. En önemli konular ilk sayfaları, başlıkları, yorumları, tartışmaları kaplar ve konular önem derecesine göre sıralanır. Ön sayfadan arka sayfaya, büyük başlıktan küçükbaşlığa (Erdoğan-Alemdar, 2005: 181) doğru önemi gittikçe azalan bir sıralama söz konusudur.

Çerçeveleme yöntemiyle bir takım düşüncelere, bilgilere ya da olaylara, dikkat çekilirken, bazılarına ise hiç yer vermeme durumu da söz konusudur. Çerçeveleme yaklaşımında esas olan şey konunun hangi özelliğinin ön plana çıkartıldığı ve vurgulandığıdır. Çerçeveleme içinde yer alan unsurların dağılımı genellikle konunun dikkat çekiciliğini belirlemektedir. Bu bakımdan çerçeveleme yaklaşımında belirlenen şablon anlatımlar, konunun sıklıkla vurgulanan yanı (Akçalı-Toker, 2012: 31) yazının büyüklüğü, kullanılan başlıklar, resim, fotoğraf ve fotoğraf altı yazılar gibi kullanılan öğeler büyük önem arz etmektedir. Çerçevelemenin temelinde kitle iletişim araçlarında ele alınan konuların bireylerin görüşlerini anlamlı bir biçimde değişikliğe uğrattığı yaklaşımı söz konusudur. Kitle iletişim araçlarında sunulan referans çerçevelerini benimseyen bireylerin olaya bakış açıları da benzer özellikler taşımaya başlar.

3. Çerçeveleme Aracı Olarak Ansiklopedi ve Sözlükler

Toplum içinde dünyayı anlamlandırmak için yorumlayıcı şemalar yer almakta, bu yorumlayıcı şemalar yaşantımızda gerçekliklere yön vermektedir. Bu gerçeklik çerçeveleri ile insanların sorunlar, kişiler ve olaylar hakkında düşünceleri şekillenmektedir. Son yıllarda, teknoloji etkinliğinin artması ile birlikte, bilinçlere şekil verme araçları olarak gazete, televizyon ve internet ağırlıklı olarak bir araştırma nesnesi olarak karşımıza çıksa da, yazılı kültürün önemli temsilcilerinden olan ansiklopedi ve sözlüklerin halen bu alanda rolünü ve etkinliğini yitirmediği muhakkaktır. Bir başka deyişle, ansiklopedi ve sözlük teknolojinin görece hâkimiyetine karşın halen bireyler için referans noktaları oluşturmaya inat etmektedir. Hatta gazete, televizyon ve internetteki bilgi bolluğunun yarattığı güvensizlik iklimi ansiklopedi ve sözlük yoluyla bilgilerin teyit edilmesi ya da ansiklopedi ve sözlüklerde yer alan bilgilerin sorgulanmasını zorunlu hale getirmektedir. Bu yönüyle ansiklopedi ve sözlüklerin oluşturdukları toplumsal gerçekliklerin ne yönde olduğuna eğilmek ve üzerinde düşünmek elzem hale gelmektedir. Ansiklopedi ve sözlükler yaşamımızda etkin olarak yön veren kavramsallaştırmalarda önemli iki kaynaktır. Toplumsal belleğin oluşumunda etkinlikleri bu denli önemli olan iki yazılı kültür aracında herhangi bir konu, olay ya da kavrama ilişkin ne yönde bir çerçevlendirme oluşturduğu, bu özellikleri ile beraber düşünüldüğünde daha anlaşılır hale gelmektedir. İlkin bu iki kavrama kısaca değinilecek, ardından da "Alevilik" özelinde ansiklopedi ve kitaplarda hangi çerçevelerin oluşturulduğu ortaya konulacaktır.

3.1. Ansiklopedi ³

Ansiklopedi kavramına bakıldığında üç tanımlama biçiminde yoğunlaşma göze çarpmaktadır. Birincisi ansiklopedinin ya bütün bilim dallarını ya da belirli bir bilim dalını kapsayan eser, başvuru kaynağı olma yönüne bir vurgu söz konusudur (Ana Britannica,1993: 330; Dictionnaire Larousse, 1994: 159; Grand Master Genel Kültür Ansiklopedisi, 1992: 60; İnönü Ansiklopedisi,1949: 88; Meydan Larousse, 1992: 553). İkincisi, ansiklopedi kavramının kelime olarak kökeninden hareketle tanımlanmasına gidilmektedir. Buna göre, Yunanca kökenli bir sözcük olan ansiklopedi, Yunanca en (içinde), kyklios (çember) ve paideia (öğrenme) sözcüklerinin birleşmesinden oluşur ve “bütün bilim dallarını kapsayan öğretim ya da bir başka deyişle bütün bilimleri çevreleyen öğretim anlamına gelmektedir (Cumhuriyet Ansiklopedisi, 1968: 342; Genç Larousse, 1993: 284; Temel Britannica, 1992: 283-284). Üçüncüsü ise, ansiklopedinin ele aldığı konuları sistematik ve alfabe dizinine uygun bir biçimde incelemesi yönüne ağırlık verilmektedir (Büyük Larousse, 1995: 661; Cumhuriyet Ansiklopedisi, 1968: 342; Gelişim Hachette, 1993: 222; Yeni Rehber Ansiklopedisi, 1993: 197).

Kaynaklarda, ansiklopediler; kapsadıkları bilgi ve hazırlandıkları yöntem açısından genel ve özel olmak üzere ikiye ayrılmaktadırlar: Genel Ansiklopediler, her konuda bilgi vermeyi amaç edinen eserlerdir. Özel ansiklopediler, bir bilim alanında ya da birbirine yakın konularda bilgi veren dar kapsamlı ürünlerdir (Alfabetik Okul Ansiklopedisi, 1990: 505). Ansiklopediler düzenlenip hazırlanma yönünden ise ikiye ayrılmaktadır. Alfabetik, düzenine göre hazırlanan ki, çoğunlukla genel ansiklopedilerde bu yöntem uygulanmaktadır. Sistematik, konuya göre düzenlenen ve her konuyu bölümlere ayırıp inceleyen, özel bir çalışma biçimidir (Alfabetik Okul Ansiklopedisi, 1990: 505; Genç Larousse, 1993: 284).

Ansiklopedilerde yer alan bilgilerin güncelliğini koruması için; bilgilerin belli aralıklarla gözden geçirilerek yeni basımlarının yapılması ya da ek ciltler çıkarılması gerekmektedir (Temel Britannica, 1992: 283-284). Bu husus, ansiklopedinin gözettiği belirtilen amaçlar arasında da sayılmaktadır. Buna göre, ansiklopediler belirli bir disiplinle ya da disiplin grubuyla ilgili güncel bilgileri kapsamak, bu bilgileri bir sistem bütünlüğü içinde sunmak ve bilgiye en kolay biçimde ulaşılmasını sağlamak şeklinde üç amaç gözetmektedir. Fakat bu üç amacın tek bir yapıtta uyumlaştırılabildiğine ender rastlandığı ve çoğu zaman bu amaçlardan bazı ödünler vermenin zorunlu olduğunun altı çizilmiştir (Ana Britannica, 1993: 330). Belirtilen bu hususu ansiklopediye ilişkin önemli bir eleştiri saymak yerinde olacaktır. Bunun dışında bilginin geleneksel tematik, organik ya da bütünsel düzenlenişinin büyük ve besbelli üstünlükleri olduğuna işaret eden Burke, alfabetik düzenin “keyfililiğinin” üstesinden gelmek için başka maddelere çapraz göndermeler yapıldığını, fakat bu göndermelerinde yıkıcı amaçlara erişebildiğini, “Eucharist” (Kuddas /Aşa-i Rabbani-ekmek /şarap ayini) maddesinin sonunda “bkz. Yamyamlar” denilmesini de bu

duruma bir örnek teşkil ettiğini ifade etmektedir (2001: 186-187). Bir diğer eleştiri konusu da, çok değişik konular hakkında oldukça geniş ve olaylara dayanan bilgiler içeren ansiklopedilerin, mümkün olduğu kadar tarafsız hazırlanmaları beklenirse de, ister istemez hazırlayanların fikir ve kanaatlerinin içeriklerinde belli olduğu ve bu insanlık zaafından kurtulabilenin olmadığı” yönündeki görüşlerdir (Yeni Rehber Ansiklopedisi, 1993: 197).

Ansiklopedilerin “kişisel zaafların” taşıyıcısı olmalarına ilişkin duyulan hassasiyet, bu eserlere verilen değer üzerinden biçimlenmektedir. Ansiklopedi hem belge işlevi görmelerinden ötürü (Ana Britannica, “Ansiklopedi Maddesi”, 1993: 330) hem de toplumların siyasal, sosyal ve ekonomik yapılanmasına ilişkin bir gösterge olarak görülmesi (Oskay, 2008: 163) nedeniyle basit bir “başvuru” kaynağı olmaktan çıkmaktadır.

3.2. Sözlük

Türk Dil Kurumu’nun tanımına göre; sözlük, bir dilin bütün veya belli bir çağda kullanılmış kelime ve deyimlerini alfabe sırasına göre alarak tanımlarını yapan, açıklayan, başka dillerdeki karşılıklarını veren eser, lügat anlamına gelmektedir (www.sozluk.gov.tr). Sözlüklere eski dilde kamus ya da lügat dendiği, bununla herhangi bir metne, sözcemele ya da kitaba özel hazırlanmış kısa sözlüklere lügatçe/sözlükçe (glosary) adlandırıldığı belirtilmektedir (Kahraman, 2016: 3290). Bir başka kaynakta da, sözlük bir dilin düşünce ve kültür zenginliğini ortaya koyan, dilin söz varlığını gelecek nesillere aktaran önemli kaynaklardan biri olarak tanımlanmaktadır (Ülker, 2011: 1).

Sözlüklerde kelimelerin anlamlarının yanı sıra tarihi süreçte kazandığı gerçek, yan, mecazi ve terim anlamlarına yer verildiği, kelimenin hangi dile ait olduğunu, hangi türe girdiğini, nasıl bir yapıya sahip olduğunu gösteren bilgilere de yer verildiği, kelimenin anlamının seçilen örnek cümleler yardımıyla kavratılmaya çalışıldığı, böylelikle, kullanıcının bilgi birikimine ve edebi zevkine katkıda bulunulmaya çalışıldığı, kelimelerin telaffuzlarına da yer vererek doğru kullanılmalarının hedef alındığı ifade edilmiştir (Dursunoğlu, 2011: 256). Ayrıca sözlüklerin, birçok edebî eserlerden seçilmiş olan örnek cümlelere ve ayrıca atasözlerine de yer vererek dili güzel kullanma yolunda kılavuzluk da yaptığı da belirtilmiştir (Böler, 2006: 102).

İçeriğine ve düzenlenişe göre; farklı biçimde adlandırılan gelen (fikriyat.com, 2018) sözlüklerin, tarihçesine bakıldığında ilk sözlüğün tarihine ilişkin kesin bir bilgi olmamakla birlikte, insanoğlunun başka milletlerle ilişki kurma ihtiyacı duyup ikinci bir dil öğrenmeye başladıkları dönemlerde yapılmış olabileceği bilgisi karşımıza çıkmaktadır. Sınırlı sayıda bilgilere göre; M.Ö. XI. yüzyılda Bawetshi’nin hazırladığı yaklaşık 40.000 kelimelik Çince sözlüğü ilk yazılı sözlük çalışması olarak örnek gösterilmektedir. Doğu dünyasında ise, Farab’lı İsmail Gevheri tarafından kaleme alınan *Sihâh* adlı ilk Arapça sözlük olarak kabul edilmektedir. Ülkemizde ise, Kaşgarlı

Mahmut tarafından 11. yy.'da Arapça olarak kaleme alınmış olan, *Divân-ı Lügat-it Türk* (1073) ilk sözlük olarak kabul edilmektedir. Bunun ardından bazı önemli sözlükler üretilmiş, 19. yüzyılda baskı tekniklerinin gelişmesiyle de sözlük türleri artmış ve 1928 yılına kadar 250 sözlük çalışması yapılmıştır (Kahraman, 2016: 3291- 3292). Cumhuriyet döneminde ilk sözlük kitabı ise, olarak MEB tarafından Hüseyin Kâzım Kadri'nin hazırladığı “*Büyük Türk Lugati*” çıkarıldığı, Atatürk dönemi sonrasında ise, Cumhuriyet döneminin ilk Türkçe sözlüğünün 1945 yılında TDK tarafından basıldığı ifade edilmiştir (Dursunoğlu, 2011: 258).

Son olarak, sözlükler ile ilgili en önemli saptama sözlüklerin bir kültür taşıyıcısı olmalarıdır. Bu durumun farkında olan milletler tarafından çok etkili bir biçimde kullanıldığı, bu anlamda sözlüklerin bir kültürel emperyalizm aracı olarak işlev gördükleri ifade edilmiştir. (Dursunoğlu, 2011: 256). Bir başka kaynaktan da sözlüklerin kültürel yaşama katkısına şu ifadelerle değinilmiştir: Bir dil hakkında fikir edinmek istiyorsak önce onun iki kaynağına, sözlüğüne ve gramerine başvururuz. Bilindiği gibi sözlük dilin malzemesini, yani kelimelerini toplar; gramer de bunların kullanılmasıyla ilgili kuralları verir. Dil konularının konuşulduğu her devirde, her yerde mutlaka bunlardan bahsedilmiştir (Aktaran Adalar Subaşı, 2011: 238).

4. Ansiklopedi ve Sözlüklerde Alevilik Çerçevesi

4.1. Ansiklopedilerde Alevilik Çerçevesi

Konuyla ilgili olarak yirmi altı ansiklopedi analiz edilmiştir. İncelenen ansiklopedilerde, Alevilik, Bektaşilik, Şiilik, Kızılbaşlık ve Hz. Ali maddelerinin yoğun olarak yer bulduğu görülmüştür. Ansiklopedilerde, diğerlerine nazaran daha az da olmakla birlikte, yer verilen bir diğer madde ise, Sıffin Savaşıdır.

Aşağıdaki tabloda incelenen ansiklopedi maddelerinin olumlu, olumsuz ya da nötr olarak çerçevelenme biçimleri görülmektedir. Bazı maddeler; aynı ansiklopedide hem olumlu, hem de olumsuz anlamlarla çerçevelendiği için iki başlık altına da eklenmiştir.

Tablo 1: Ansiklopedilerin Çerçevesi Biçimleri

Ansiklopedi Adı	Konu Başlıkları ve Çerçevesi Biçimleri		
	Olumlu	Olumsuz	Nötr
Türk (İnönü) Ansiklopedisi (1948- 1980)	Alevilik, Hz. Ali, Sıffin Savaşı	Alevilik, Hz. Ali	Bektaşilik
Cumhuriyet Ansiklopedisi (1968, 1970)	Alevilik, Hz. Ali, Bektaşilik		
Büyük Dinler Tarihi Ansiklopedisi (İslamiyet, Hristiyanlık, Musevilik ve İlk Dinler) (1976)	Alevilik, Hz. Ali	Kızılbaşlık	Şiilik, Bektaşilik

Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi (Devirler, İsimler, Eserler, Terimler) (1977-1998)	Alevilik, Bektaşilik, Hz. Ali, Şiilik	Alevilik, Bektaşilik Kızılbaşlık	
Meydan Larousse Büyük Lügat ve Ansiklopedi (1981,1992)	Alevilik, Bektaşilik, Hz. Ali, Sıffin Savaşı, Şiilik	Alevilik, Hz. Ali, Kızılbaşlık	
Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Büyük Lügat, Abdullah Yeğın vd, (1981)	Alevilik, Bektaşilik, Kızılbaşlık	Şiilik	
Görsel Genel Kültür Ansiklopedisi (1981)	Alevilik, Hz. Ali, Bektaşilik, Şiilik, Kızılbaşlık	Alevilik, Bektaşilik, Kızılbaşlık, Şiilik	
Türk ve İslam Ansiklopedisi (1982)	Hz. Ali, Sıffin Savaşı		
Menkıbelerle İslam Meşhurları Ansiklopedisi (1983)	Hz. Ali		
Gelişim Hachette Alfabetik Genel Kültür Ansiklopedisi (1983)			Şiilik
Yeni Türk Ansiklopedisi (1985)	Hz. Ali, Sıffin Savaşı, Bektaşilik, Kızılbaşlık	Bektaşilik, Kızılbaşlık	
AnaBritannica Genel Kültür Ansiklopedisi (1986- 1990)	Alevilik, Hz. Ali, Sıffin Savaşı Kızılbaşlık	Kızılbaşlık	Bektaşilik
Türk Edebiyatı Ansiklopedisi (1987)	Hz. Ali	Hz. Ali	
Bilgiler Webster (1988)		Şiilik	
Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (1989- 2010)	Hz. Ali, Sıffin Savaşı	Hz. Ali, Bektaşilik	
Alfabetik Okul Ansiklopedisi	Alevilik, Bektaşilik, Şiilik,		
Memo Larousse Genel Görsel ve Tematik Ansiklopedi		Şiilik	
Temel Britannica Temel Eğitim ve Kültür Ansiklopedisi (1992)	Alevilik, Hz. Ali, Şiilik	Alevilik, Şiilik	
Grand Master Genel Kültür Ansiklopedisi (1992)	Alevilik, Hz. Ali	Alevilik, Bektaşilik	Şiilik
Genç Larousse Ansiklopedisi	Alevilik, Bektaşilik, Hz. Ali, Şiilik	Alevilik, Bektaşilik, Hz. Ali, Şiilik	
Yeni Rehber Ansiklopedisi (1993)	Alevilik, Hz. Ali, Sıffin Savaşı		
Medya Alfabetik Genel Kültür Ansiklopedisi (1994)	Hz. Ali		Alevilik,
Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi (1995)	Alevilik, Şiilik	Alevilik, Şiilik	

Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Büyük Lûgat, Abdullah Yeğın vd, (1997)	Alevilik, Bektaşılık, Kızılbaşlık	Şiilik	
Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat Eski ve Yeni Harflerle, Ferit Develi Oğlu (2000)			Alevilik, Bektaşılık
İslam Ansiklopedisi İslam Âlemi Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografı Lûgatı	Bektaşılık, Hz. Ali, Şiilik, Kızılbaşlık, Sıffin Savaşı,	Bektaşılık	

Alevi kavramının ansiklopedilerde ortaklaşan tanımı, Hz. Ali'ye bağlılık üzerine kuruludur (Büyük Dinler Tarihi Ansiklopedisi İslamiyet, Hıristiyanlık, Musevilik ve İlkel Dinler, 1976; Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Büyük Lûgat, Abdullah Yeğın vd, 1997; Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat Eski ve Yeni Harflerle, Ferit Develi Oğlu, 2000; Türk İnönü Ansiklopedisi, 1948-1980: Cilt II; Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi (Devirler, İsimler, Eserler, Terimler), 1977- 1998: Cilt 1). Maddelerde, ön plan çıkarılan diğer bir husus ise, Hz. Ali ile soy bağlılığı olması vurgusudur (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 1989-2010: Cilt 2). Örneğın bazı ansiklopedilerde Alevilik İslam peygamberi Muhammet'in amcasının oğlu ve damadı Ali'yi sevmek olarak işaretlenmiştir (Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi, 1986-1990: Cilt 1; Cumhuriyet Ansiklopedisi, 1968-1970: Cilt 1; Meydan Larousse Büyük Lûgat ve Ansiklopedi, 1981-1992: Cilt 1). Aleviliğın İslam peygamberi ile olan bağ üzerinden tanımlanıyor olması önemli bir çerçevelemedir. Bunun gibi diğer bazı maddelerde de bu tarz olumlu tanımlamalar söz konusudur. Örneğın "sevgi" kavramının ön plana çıkarılmış olduğu bu metinlerden birinde, Alevi bireyler için "halis Müslüman" nitelemesi yapılmıştır (Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi (Devirler, İsimler, Eserler, Terimler), 1977-1998; Yeni Rehber Ansiklopedisi, 1993: Cilt 2). Bunlara karşıt olarak "sevgi ve bağlılık" duygularının aşırı hallerine işaret edilen bazı maddelere de rastlanmıştır; örneğın bunlardan birinde Hz. Ali'nin "efsaneleştirildiği, hatta ona "ilahlık isnat edildiği" şeklinde yorumlar yer almaktadır (Görsel Genel Kültür Ansiklopedisi, 1981: Cilt 1; Grand Master Genel Kültür Ansiklopedisi, 1992: Cilt 1; Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi (Devirler, İsimler, Eserler, Terimler), 1977- 1998: Cilt 1). Bir diğerinde de yine Hz. Ali'ye olan bağlılık aşırı olarak belirtilirken, bir başka ansiklopedi maddesinde de, Aleviler tarafından ehlibeyt ve Hz. Ali'nin soyundan gelen 12 imamın en yüksek dinsel ve siyasal otorite kabul edildiğini; sözlerinin Tanrı buyruğu olarak kabul edilmesi gerektiğini " düşündükleri ifade edilmiştir (Temel Britannica Temel Eğitim ve Kültür Ansiklopedisi, 1992: Cilt 1). Buna karşılık, Alevilikte Hz. Ali'nin "ilah" seviyesinde görüldüğu ya da peygamber olarak algılandığı şeklindeki iddialara cevap niteliğinde: "Bütün Aleviler ve Şiiler için Hak-Muhammed ve Ali ortak ilkedir. Yani önce Tanrı, sonra Peygamber, ondan sonra da Ali gelir sözleri yer almaktadır (Genç Larousse,

1993: Cilt 1). Bunların dışında bazı ansiklopedi maddelerinde Alevilik, yalnızca bir mezhep olarak tanımlanırken (Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, 1995: Cilt 1) birkaç ansiklopedi maddesinde ise; “Ali’yi öbür sahabeden vd üç halifeden üstün tutan mezhebe sahip kimse” şeklinde nitelermeler söz konusudur (Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, 1995: Cilt 1; Genç Larousse, 1993: Cilt 1; Meydan Larousse Büyük Lügat ve Ansiklopedi, 1981-1992: Cilt 1).

Ansiklopedi maddelerinin çoğunda, Alevilik kimliğinin ortaya çıkışına katkısı olan kültürel öğelere yer verilmiştir. Bunlardan birinde, Anadolu Aleviliğinin sadece Bâtınlılığın devamı olmadığı; Yesevi, Kalenderi, Haydari gibi Türk tarikatlarının, Hurufilik’in vücudiyeye ve dehriyye kuramlarının karıştığı ve bazı Türk görenek ve geleneğinin ve halk şiirinin yaşadığı bir dünya olduğu ifade edilmiştir (Türk İnönü Ansiklopedisi, 1948-1980: Cilt II. Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi (Devirler, İsimler, Eserler, Terimler), 1977-1998). Diğer kaynaklarda da benzer biçimde, İslamiyet öncesi Türk inançları ve Ortadoğu’nun eski putperest kültürlerinin kalıntılarından bahsedilmiş ve göçebe Türkmenler aracılığıyla Anadolu’ya yayıldığından söz edilmiştir (Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi, 1986-1990: Cilt 1; Genç Larousse, 1993: Cilt 1; Temel Britannica Temel Eğitim ve Kültür Ansiklopedisi, 1992: Cilt 1). Örtük bir biçimde olumsuzluk içeren bu bilgilerden farklı olarak maddelerin birinde net bir olumsuz yaklaşımla, Alevi bireylerin yaşayışı “ilkel” olarak nitelenmiş, bunu da Alevi bireylerin Hacı Bektaş’ı vd yerlerde kendilerinden olduklarına inandıkları yatırları ve bazı yerlerde büyük kayaları, ağaçları toplu ve ayrı ayrı ziyaret edip ve onlara kurbanlar götürmeleri ile açıklanmıştır (Türk İnönü Ansiklopedisi, 1948-1980: Cilt II).

Ansiklopedilerde yer bulan diğer konu ise, Hz. Ali’nin halifelğine ilişkindir. Maddelerde bu konunun Alevi bireyler tarafından “haksızlık” olarak nitelendiği vurgusu ağırlıklıdır (Alfabetik Okul Ansiklopedisi, 1990: Cilt 1; Cumhuriyet Ansiklopedisi, 1968-1970: Cilt 1; Büyük Dinler Tarihi Ansiklopedisi İslamiyet, Hıristiyanlık, Musevilik ve İlkel Dinler, 1976; Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, 1995: Cilt 1; Medya Alfabetik Genel Kültür Ansiklopedisi, 1994: Cilt 1; Meydan Larousse Büyük Lügat ve Ansiklopedi, 1981-1992: I. Cilt; Temel Britannica Temel Eğitim ve Kültür Ansiklopedisi, 1992: Cilt 1; Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi (Devirler, İsimler, Eserler, Terimler), 1977-1998: Cilt 1; Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 1989-2010: Cilt 2). Yine bunun dışında, ansiklopedilerin bazılarında Aleviliğın siyasal bir oluşum olarak ortaya çıkmasının nedeni olarak bu “haksızlık” düşüncesi gösterilmekte, hatta Alevilik bu çalışmalarda, siyasal, parti, siyasal örgütlenme olarak nitelenmektedir (Cumhuriyet Ansiklopedisi, 1968-1970: Cilt 1; Temel Britannica Temel Eğitim ve Kültür Ansiklopedisi, 1992: Cilt 1).

Alevilik maddesinde yoğunlaşılın son konu ise, Sünnilikten ayrılan yönlere odaklanılmasıdır. Bu maddelerde, özellikle ibadet biçimlerindeki farklılıklara işaret edilmektedir, örneğın on iki gün Muharrem ayında, üç gün de Hızır Peygamber adına

kış ortasında tutulan oruç ya da tesettürün olmayışı gibi. (Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi, 1986-1990: Cilt1; Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, 1995: Cilt 1; Genç Larousse, 1993: Cilt 1; Meydan Larousse Büyük Lügat ve Ansiklopedi, 1981-1992: I. Cilt; Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi (Devirler, İsimler, Eserler, Terimler), 1977-1998: Cilt 1). Bazı ansiklopedi maddelerinde ise, toplum içerisinde yanlış bilinen oysa Alevilik kültüründe yeri olmayan bazı kavramlara yer verilmiştir. Bunlardan en mühimi gerçekte olmayan “mum söndü” törenidir. Ansiklopedi maddelerinde net bir biçimde, törenin ahlak dışı hiçbir öge taşımadığının altı çizilmiştir (Görsel Genel Kültür Ansiklopedisi, 1981: Cilt 1; Grand Master Genel Kültür Ansiklopedisi, 1992: Cilt 1).

Bektaşilik kavramı ansiklopedilerde, “tarikat” kavramı ile işaretlenmektedir. Maddelerin çoğunda, Bektaşilik on iki temel tarikattan biri olarak vurgulanmaktadır (Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi, 1986-1990: Cilt1; Cumhuriyet Ansiklopedisi, 1968-1970: Cilt 3; Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, 1995: Cilt 3; Grand Master Genel Kültür Ansiklopedisi, 1992: Cilt 1; Türk İnönü Ansiklopedisi, 1948-1980: Cilt VI). Tarikatın Hacı Bektaş-ı Veli tarafından kurulduğu, toplumcu Bâtınlığın en ünlü öğretilerinden olduğu bilgileri yer almaktadır (Alfabetik Okul Ansiklopedisi, 1990: Cilt 2; Cumhuriyet Ansiklopedisi, 1968-1970: Cilt 3; Medya Alfabetik Genel Kültür Ansiklopedisi, 1994: Cilt 1; Meydan Larousse Büyük Lügat ve Ansiklopedi, 1981-1992: 3. Cilt; Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Büyük Lügat, Hazırlayan: Abdullah Yeğin vd, 1981; Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi (Devirler, İsimler, Eserler, Terimler), 1977-1998: Cilt 1; Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat Eski ve Yeni Harflerle, Ferit Develi Oğlu, 2000). Bazı ansiklopedilerde ise, tarikatın; Hacı Bektaş Veli’nin düşünceleri çevresinde oluştuğu kabul edilmekle birlikte, tarikatı Balım Sultan’ın kurduğu ifade edilmiştir (Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi, 1986-1990: Cilt 5; Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 1989-2010: Cilt 5).

Ansiklopedilerde Bektaşilik, ağırlıklı olarak bir Alevi tarikatı olarak işaretlenmiş ve daha da spesifik olarak Aleviliği kentlerde temsil eden tarikat olarak yer almıştır (Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi, 1986-1990: Cilt 1; Genç Larousse, 1993: Cilt 1; Grand Master Genel Kültür Ansiklopedisi, 1992: Cilt 1). Bazı ansiklopedi maddelerinde de, Bektaşiliğin Türk kimliğine aitliğine vurgu yapılmaktadır (Alfabetik Okul Ansiklopedisi, 1990: Cilt 2; Büyük Dinler Tarihi Ansiklopedisi (İslamiyet, Hristiyanlık, Musevilik ve İlkel Dinler, 1976; Medya Alfabetik Genel Kültür Ansiklopedisi, 1994: Cilt 1) hatta buna bağlı olarak, Türk kültür yaşamına olan katkısından söz eden bir ansiklopedi maddesi de söz konudur (Genç Larousse, 1993: Cilt 2). Bazı maddelerde; “mürşit olarak Hz. Muhammed’i rehber olarak Hz. Ali’yi ve pir olarak Hacı Bektaş Veli’yi tanyan ve tamamen batini olan bir tarikat” (Meydan Larousse Büyük Lügat ve Ansiklopedi, 1981-1992: 3. Cilt) ifadesinde olduğu gibi İslam ile bağı kurulurken, bazılarında ise İslam ya da diğer inanç biçimleri ile bağı olmayan bir yapı olarak sunulmuştur. Örneğin bunlardan birinde, törenleri bakımından gizli bir tarikat sayıldığı, namaz, oruç, hac gibi İslam’a özgü ibadetler

bulunmadığı belirtilmiştir (Görsel Genel Kültür Ansiklopedisi, 1981: Cilt 1). Bir başka ansiklopedi maddesinde de, “detaylı bir biçimde İslam usullerinden ayrılan yönlerine yer verilmiştir (Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi (Devirler, İsimler, Eserler, Terimler), 1977-1998: Cilt 1). Bir madde de, Bektaşiliğe İslamiyet Öncesi dönemi Türk adetlerinin etkisinden bahsedilmiş, evli çiftlerin katıldığı, çok sıkı disiplin kaideleri içerisinde cereyan eden içkili (kırmızı) dini toplantı gibi ayinlerinden söz edilerek İslam ile bağının olmadığına işaret edilmiştir (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 1989-2010: Cilt 5). Bununla beraber, Bektaşilik ile ilgili olarak diğer ansiklopedilerde de, Hz. Ali’nin Hz. Muhammed’den üstün tutulup, Tanrılaştırılması ve bazı Bektaşilerin Hurufiliğin kurucusu Fazl-ı Hurufi’yi ilahileştirilmeleri yönünde olumsuz sayılabilecek bilgi paylaşımlarına rastlanmıştır (İslam Ansiklopedisi İslam Âlemi Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografi Lûgatı, 2001: Cilt 2).

Ansiklopedilerde yoğun olarak yer bulan bir başka madde de Şii’lik’tir. Bir ansiklopedi maddesinde, Şii sözcüğünün Arapçada “yandaşlar, yardımcıları, birine uyanlar” anlamına geldiği ve terim olarak da halifelik Hz. Ali’ye ve onun soyundan gelenlere ait olduğunu savunanlar için kullanıldığı belirtilmiştir (Temel Britannica Temel Eğitim ve Kültür Ansiklopedisi, 1992: Cilt 16). Maddelerde, Şii’lerin halifelik konusunda Hz. Ali’ye haksızlık yapıldığını düşündükleri konusunda bir ortaklık söz konusudur. Buna göre; Şii’ler Hz. Ali’nin Hz. Muhammed’ten sonra halife olması gerektiğini ileri sürmektedirler (Alfabetik Okul Ansiklopedisi, 1990: Cilt 11; Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi, 1986- 1990: Cilt 20; Bilgili Webster, 1988: Cilt 10,; Büyük Dinler Tarihi Ansiklopedisi (Görsel Genel Kültür Ansiklopedisi, 1981: Cilt 6; İslamiyet, Hristiyanlık, Musevilik ve İlkel Dinler, 1976: 1. Cilt; Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, 1995: 21. Cilt; Gelişim Hachette Alfabetik genel Kültür Ansiklopedisi, 1983: Cilt 7; Genç Larousse, 1993: Cilt 12; Grand Master Genel Kültür Ansiklopedisi, 1992: Cilt 6; İslam Ansiklopedisi İslam Âlemi Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografi Lûgatı, 2001: 11.Cilt; Medya Alfabetik Genel Kültür Ansiklopedisi, 1994: Cilt 7; MemoLarousse Genel Görsel ve Tematik Ansiklopedi, 1991: Cilt 1; Temel Britannica Temel Eğitim ve Kültür Ansiklopedisi, 1992: Cilt 16; Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi (Devirler, İsimler, Eserler, Terimler, 1977-1998: Cilt 8; Yeni Türk Ansiklopedisi, 1985: Cilt 10; Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 1989-2010: Cilt 39). Bunun dışında bir maddede bu düşünceye ilaveten, ilk üç halife döneminde gittikçe yaygınlaşan tartışmaların Hz. Ali döneminde çatışmaya dönüştüğü ve Müslümanların birbirine düşman kamplara bölündüğüne işaret edilmiştir (Temel Britannica Temel Eğitim ve Kültür Ansiklopedisi, 1992: Cilt 16). Diğer iki ansiklopedi maddesinde de, diğerlerinden farklı olarak Şii’lerin doğrudan Tanrı buyruğuyla Hz. Muhammed’in Hz. Ali’yi halifelik atadığını, sonraki halifelerin de onun soyundan olması gerektiği ve bu nedenle de, ilk üç halifeyi meşru saymadıkları belirtilmiştir (Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi, 1986-1990: Cilt 20; Grand Master Genel Kültür Ansiklopedisi, 1992: Cilt 6).

Şiilerin Hz. Ali'nin Hz. Peygamberden sonra halife olması gerekliliğini ortaya koymak adına bunun ayet ve hadisler ile sabitlendiğini ileri süren iddialar da ansiklopedi maddelerinde yer almaktadır (Meydan Larousse Büyük Lügat ve Ansiklopedi, 1981-1992: Cilt 18; Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi (Devirler, İsimler, Eserler, Terimler, 1977-1998: Cilt 8). Bunun dışında, maddelerde ayrıntılı bir biçimde Müslümanlar arasında ne zaman anlaşmazlığa düştüğü üzerinde durulmuş, bu noktada ağırlıklı olarak anlaşmazlığın başlarda olmayıp, Kerbelâ olayı ile gerçekleşip, derinleştiğine işaret edilmiştir (Alfabetik Okul Ansiklopedisi, 1990: Cilt 11; Yeni Türk Ansiklopedisi, 1985: Cilt 10; Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 1989-2010: Cilt 39). Bu ansiklopedi maddelerinin çoğunda belirgin bir olumsuzlama bulunmazken, yalnızca bir ansiklopedi maddesinde Şiilik, “ifrat ve tefrit ve dünyevi sebepler yüzünden Ehl-i Sünnet ve Cemaat Mezhebinden ayrılan bir fırka” olarak tanımlanmıştır (Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Büyük Lügat, Hazırlayan: Abdullah Yeğin vd, 1981: 2. Cilt).

Şiilik ile ilgili olarak ansiklopedilerde üzerinde anlaşılabilen konu ne tür bir mezhep olduğu yönündedir. Ansiklopedilerin bazılarında ilk dinsel ve siyasi nitelikli mezhep olarak tanımlanmasıyla orta bir yol izlenmiştir (Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, 21. Cilt, 1995; Genç Larousse, 1993: Cilt 12). Diğerlerinde ise, başlarda ehli görüşten ayrılanların toplandığı bir mezhep iken, sonraları siyasi bir nitelik kazandığı belirtilmiştir (Büyük Dinler Tarihi Ansiklopedisi (İslamiyet, Hristiyanlık, Musevilik ve İlkel Dinler, 1976: 1. Cilt; Görsel Genel Kültür Ansiklopedisi, 1981: Cilt 6) bazılarında da bunun tam tersi bir ifade ile Şiiliğin Hz. Ali'nin halife olması gerektiğini savunanların oluşturduğu siyasi bir parti olarak ortaya çıktığı ve daha sonra bir mezhep niteliği kazandığı ifade edilmiştir (Grand Master Genel Kültür Ansiklopedisi, 1992: Cilt 6). Diğer maddelerde de Şiiliğin, Ali'nin öldürülmesi (661) ve Kerbelâ olayından (680) sonra Emevi idaresine karşı bir direnme hareketi olarak geliştiği belirtilmiş (Bilgilik Webster, 1988: Cilt 10; Meydan Larousse Büyük Lügat ve Ansiklopedi, 1981-1992: Cilt 18) ve Şiiliğin Hz. Muhammed'in ölümünden sonra siyasi bir akım olarak doğduğu belirtilmiştir (Gelişim Hachette Alfabetik genel Kültür Ansiklopedisi, 1983: Cilt 7; Temel Britannica Temel Eğitim ve Kültür Ansiklopedisi, 1992: Cilt 16). Bir ansiklopedi de bütün bunlarda farklı olarak Şiiliğin, “kudret ve cevvaliyeti, gelişebilmek bakımından, siyasi sahada haddinden fazla mukavemetle karşılaştığı için, ağırlık merkezini daha ziyade dini sahaya kaydırmıştır” tanımlamasına gidilmiştir (İslam Ansiklopedisi İslam Âlemi Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografi Lûgatu, 2001: Cilt 11).

Maddelerde ortaklaşan diğer bir konu ise, ibadet görüş ve din anlayışına ilişkin farklılıklardır (Grand Master Genel Kültür Ansiklopedisi, Cilt 6, 1992; Meydan Larousse Büyük Lügat ve Ansiklopedi, 1981-1992: Cilt 18; Yeni Türk Ansiklopedisi, 1985: Cilt 10). Hatta Şiilik ile ilgili olarak, “Ehl-i sünnet dışında bir mezhep” nitelemesi dahi yapılmıştır (MemoLarousse Genel Görsel ve Tematik Ansiklopedi, 1991: Cilt 1). Buna karşıt olarak tam tersinin de söylendiği bir ansiklopedi maddesi de

söz konusudur. Buna göre; “Şii ilahiyatının ifade şekli tabiatıyla İslami geleneğe uygun olarak hadis’dir. Şiiler malûm olan sünnilerden çok daha fazla ölçüde Sünni’dirler” (İslam Ansiklopedisi İslam Âlemi Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografi Lûgatı, 2001: Cilt 11). Bunun dışında, Şiiliğe ilişkin olarak ansiklopedi maddelerinde iki farklı bilgilendirme bulunmaktadır, ilki “Şiiliğin babadan oğula geçtiğini belirtirken (Büyük Dinler Tarihi Ansiklopedisi (İslamiyet, Hristiyanlık, Musevilik ve İlkel Dinler, 1976: 1. Cilt) ikincisinde Şiiliğin kendi içinde de ayrılık ve farklılıklara sahip olduğu ifade edilmiştir (Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, 1995: 21. Cilt; Genç Larousse, 1993: Cilt 12).

Kızılbaşlık kavramı konusunda bir ortak çerçeve söz konusu değildir. Ansiklopedi maddelerinin birinde, Anadolu Alevilerine verilen ad olarak açıklanırken (Büyük Dinler Tarihi Ansiklopedisi (İslamiyet, Hristiyanlık, Musevilik ve İlkel Dinler), 1976: Cilt 1) bir diğerinde ise yalnızca Aleviliğin bir kolu olarak ifade edilmiştir (Büyük Dinler Tarihi Ansiklopedisi (İslamiyet, Hristiyanlık, Musevilik ve İlkel Dinler), 1976: Cilt 1). Bir başkasında ise, “Türkiye Aleviliği” olarak da imlenmiştir (AnaBritannica Genel Kültür Ansiklopedisi, 1986-1990: Cilt 13). Bunun dışındaki iki maddede ise, Şii mezhebinin bir kolundan olanlara verilen ad olarak açıklanmıştır (İslam Ansiklopedisi İslam Âlemi Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografi Lûgatı, 2001: Cilt 6; Meydan Larousse Büyük Lûgat ve Ansiklopedi, 1981-1992: Cilt 11). Bir ansiklopedi de diğerlerinden farklı olarak, Müslüman Sünnilerin Müslüman Şiiilere, özellikle Alevi denen Türkmenlere verdikleri ad olarak ortaya konmuştur (Görsel Genel Kültür Ansiklopedisi, 1981: Cilt 3). Bir başka ansiklopedi de, Osmanlıların Safevî Türklerine verdikleri ad olarak geçer ve aynı madde de ayrıca “Bugün müntesibi kalmayan müfrit bir Şii gruba da bu ad verilmiştir” şeklinde açıklanmıştır (Yeni Türk Ansiklopedisi, 1985: Cilt 5). Bir diğerinde de, bu zümreye Kızılbaş adından başka, çeşitli adlar da verildiği, Anadolu’da ve yine muhalifleri tarafından bu zümreye, uydurma bir kanaati belirten Mum söndürenler denildiği gibi, İran’da da aynı manaya gelen çarâğ-kuşan denildiği bilgisi paylaşılmıştır (İslam Ansiklopedisi İslam Âlemi Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografi Lûgatı, 2001: Cilt 6). Benzer bir biçimde, Kızılbaşlık kavramının tarikat hususu da ansiklopedi maddelerinde farklıdır. Bir ansiklopedide, bir tarikat dahi sayılmadığı belirtilirken (Büyük Dinler Tarihi Ansiklopedisi (İslamiyet, Hristiyanlık, Musevilik ve İlkel Dinler), 1976: Cilt 1) diğerinde ise, Alevi- Şii geleneğine bağlı, tarikat mezhep karışımı aşırı bir akım olarak nitelenmiştir (Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi (Devirler, İsimler, Eserler, Terimler), 1977- 1998: Cilt 5).

Ansiklopedi maddelerinde ortaklaşan konu ise, neden “Kızılbaş” kavramının kullanıldığına ilişkindir. Buna göre; topluluktakilerin “kızıl taç ve kızıl elbise giydikleri” için bu isimle anılmaktadırlar (Medya Alfabetik Genel Kültür Ansiklopedisi, 1994: Cilt 4; Meydan Larousse Büyük Lûgat ve Ansiklopedi, 1981-1992: Cilt 11; Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi (Devirler, İsimler, Eserler, Terimler), 1977- 1998: Cilt 5). Buna ek olarak, bu topluluğa “mum söndürenler” adı da verildiği

söylenmektedir (Meydan Larousse Büyük Lügat ve Ansiklopedi, 1981-1992: Cilt 11). Aslında kıyafetten ötürü bir tanım olarak kullanılagelen bu ifadenin dönüşüme uğrayarak olumsuz bir biçimde de kullanıldığına ansiklopedilerde işaret edilmektedir (AnaBritannica Genel Kültür Ansiklopedisi, 1986-1990: Cilt 13; Meydan Larousse Büyük Lügat ve Ansiklopedi, 1981-1992: Cilt 11; Yeni Türk Ansiklopedisi, 1985: Cilt 5). Bir başka ansiklopedi de bu yukarıda ifade edilenlerden değişik olarak Cumhuriyet döneminin ardından Aleviler vd kesimlerin Kızılbaş kelimesini hemen hemen hiç kullanmadıkları bilgisi yer almaktadır (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 1989-2010: Cilt 25).

Kızılbaşlığın, diğer mezhep ya da inanış biçimlerinden farkı, ya Hz. Ali'yi tanımlama biçimleri üzerinden ya da ibadet ile ilgili halleri üzerinden tarif edilmektedir. Örneğin, bazı maddelerde, Kızılbaşlığın, geleneğe dayalı bir yapısı olduğundan söz edilmektedir (İslam Ansiklopedisi İslam Âlemi Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografi Lügatı, 2001: Cilt 6; Meydan Larousse Büyük Lügat ve Ansiklopedi, 1981-1992: Cilt 11; Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi (Devirler, İsimler, Eserler, Terimler), 1977-1998: Cilt 5). Bir başka ansiklopedi maddesinde de Kızılbaşların Hz. Ali'yi Tanrı saydıkları ifade edilmiş, buna ek olarak da Hz. Ali'nin adını da anarak kelime-i şahadet getirdikleri belirtilmiştir (Meydan Larousse Büyük Lügat ve Ansiklopedi, 1981-1992: Cilt 11). Bir başka ansiklopedide Kızılbaşlık inancı, “inançlarının temelini Tanrı-Hz. Muhammet-Hz. Ali üçlüğünü tek saymalarıdır. Bu üç tektir ve aynıdır” şeklinde izah edilmiştir (Medya Alfabetik Genel Kültür Ansiklopedisi, 1994: Cilt 4). Ansiklopedi maddelerinin birinde ise, Kızılbaş kavramının bazı olumsuz çerçevelerini izah edebilecek nitelikte olan şu ilginç ifade yer alır: “Bu Türkmenlerde din ve mezhep anlayışı geniş ve hoşgörülü olduğundan, katı din kurallarını umursamayan bu insanları Sünniler, Müslüman saymak istemezler. Bu yüzden tarih boyunca Alevi-Sünni çatışmaları süre gelmiştir” (Görsel Genel Kültür Ansiklopedisi, 1981: Cilt3). Son olarak kavrama ilişkin diğer ansiklopedilerden farklı olarak Şiiliğe benzer bir biçimde, Kızılbaş olmak için Kızılbaş soyundan gelmek gerektiğine işaret edildiği görülmüştür (Meydan Larousse Büyük Lügat ve Ansiklopedi, 1981-1992: Cilt 11).

Hız. Ali ile ilgili maddelerde, Hız. Ali'nin Hız. Muhammed ile olan bağı kurulmuş ve Hız. Ali'nin örnek “Müslüman”lığına işaret edilmiştir (AnaBritannica Genel Kültür Ansiklopedisi, 1986-1990: Cilt 1; Cumhuriyet Ansiklopedisi, 1968-1970: Cilt 1; Genç Larouse, 1993: Cilt 1; Grand Master Genel Kültür Ansiklopedisi, 1992: Cilt 1; Görsel Genel Kültür Ansiklopedisi, 1981: Cilt 1; Medya Alfabetik Genel Kültür Ansiklopedisi, 1994: Cilt 1; Meydan Larousse Büyük Lügat ve Ansiklopedi, 1981-1992: Cilt 1; Temel Britannica Temel Eğitim ve Kültür Ansiklopedisi, Cilt 1; Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi (Devirler, İsimler, Eserler, Terimler), 1977-1998: Cilt 1; Türk (İnönü)Ansiklopedisi, 1948-1980: Cilt II; Türk ve İslam Ansiklopedisi, 1982: Cilt 2; Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 1989-2010: Cilt 2; Yeni Rehber Ansiklopedisi, 1993: Cilt 2; Yeni Türk Ansiklopedisi, 1985: 1.Cilt) olumsuz olarak

sadece Hz. Ebubekir'e biat etmeyişi gösterilmiştir (Türk (İnönü) Ansiklopedisi, 1948-1980: Cilt II). Bir ansiklopedi de ise bu bilgiden farklı bir biçimde, Hz. Ali'nin üç halifeye de biat ettiği ve onları seve seve tasdik edip, her üçüne de çok yardım ettiği belirtilmiştir (Menkıbelerle İslam Meşhurları Ansiklopedisi, 1983: Cilt 1). Bir diğer ansiklopedide, başlangıçta bu halifeliği onaylamadığı halde Müslümanlar arasında karışıklık çıkmasın diye sonuca razı olan Hz. Ali kendisinden önceki ilk üç halife döneminde yalnızca din işleriyle uğraştığı bilgisi paylaşılmıştır (Temel Britannica Temel Eğitim ve Kültür Ansiklopedisi, 1992: Cilt 1). Bir diğer ansiklopedide halifeliği onaylamadığı halde “karışıklık” çıkmaması için hak iddiasında bulunmadığı vurgusu yer almış, Peygamber'den sonra Hz. Ali'nin halife olması gerektiğini ileri süren ve onu imam kabul eden ilk Aleviler arasında on iki imam inancı olduğu, bazı Alevilerin ise, sonradan Hz. Ali'yi yalnız imam ve halife olarak tanımakla yetinmeyip, onu Tanrı mertebesine koydukları ifade edilmiştir (Genç Larouse, 1993: Cilt 1). Hz. Ali'ye ilişkin olumlu çerçeveler diğer ansiklopedilerde de söz konusudur. Örneğin birinde; “Peygamber'in ölümünden sonra barış ve uyum ögesi oldu. Halifelğin yalnızca onun hakkı olduğuna inananların mezhepleri (Şiilik, Alevilik) Alevi-Bektaşî Edebiyatının ürünlerini yaratmış oldu” şeklinde ifade edilmiştir (Medya Alfabetik Genel Kültür Ansiklopedisi, 1994: Cilt 1). Bir diğerinde ise, “İslam dinini yayma çalışmaları yanında, İslam tarihinde bir düşüncenin, bir inancın da öncüsüdür. İslam ülkelerindeki tarikatların çoğu Hz. Ali'den kaynaklanır; soy kütükleri onunla başlatılır” sözleriyle tanımlanmıştır” (Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi, 1986-1990: Cilt 1).

Ansiklopedi maddelerinin diğerlerinden farklı olarak, Hz. Ali'nin halife olmasıyla İslam camiasında iç mücadeleler başladığı şeklinde bir “olumsuz” yorum söz konusudur (Meydan Larousse Büyük Lügat ve Ansiklopedi, 1981-1992: Cilt 1). Bir başka ansiklopedi maddesinde de, Şiilerin Hz. Ali'yi imam ve halife olarak tanımlamakla kalmayıp onun veli olarak gördükleri, hatta kimi Şii mezheplerinin veliliği nebilikten üstün tuttuğu, kimilerinin Tanrının Ali'de tecelli ettiğini öne sürdükleri bilindiği ifade edilmiştir (Türk Edebiyatı Ansiklopedisi, 1987: Cilt 1). Bir ansiklopedide de, Şii dünyasının Kuran-ı Kerim ve Sünnet'in mantığıyla çoğu zaman uyuşmayan pek çok asılsız menkıbeler hatta hadisler ileri sürdükleri, Hz. Ali'nin hilafetinin peygamber tarafından işaret edildiğini ileri sürdükleri ifade edilmiştir (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 1989-2010: Cilt 2).

Ansiklopedi maddelerinde, Sıffin Savaşı, Hazret-i Ali ve Muaviye arasında vuku bulan ve 110 gün süren çatışmalar olarak nitelenmiştir (İslam Ansiklopedisi İslam Âlemi Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografi Lügatı, 2001: Cilt 10; Meydan Larousse Büyük Lügat ve Ansiklopedi, 1981-1992: Cilt 17; Türk (İnönü) Ansiklopedisi, 1948-1980: Cilt 28; Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 1989-2010: Cilt 37; Yeni Türk Ansiklopedisi, 1985: 9. Cilt). Bunlardan birine göre; çatışmanın detayları şu şekildedir: “Şam valisi Muaviye kendisinden biat isteyen Hz. Ali'nin halifeliğini tanımamış, akrabası olan Hz. Osman'ı öldürenlerin kendisine teslim edilmesini istemişti. Hz. Ali'nin yanıt olarak Suriye'ye saldırması üzerine savaş başladı. Birbirini

izleyen çarpışma ve ateşkeslerden sonuç alınamayınca Muaviye'nin askerleri, kimin haklı olduğuna Allah'ın karar vereceği düşüncesiyle mızraklarının ucuna Kuran yaprakları takarak saldırıya geçtiler. Hz. Ali'nin askerlerinin bir bölümünün bundan etkilenerek silahlarını bırakması üzerine, hakeme başvurmaya karar verildi. Hz. Ali Eş'ari'yi, Muaviye de Amr bin As'ı hakem seçti. Hakem olayı olarak bilinen sonraki gelişmelerde de uzlaşma sağlanamadı" (Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi, 1986-1990: Cilt 19).

Ansiklopedi maddelerinde sıklıkla Sıffin Savaşının sonuçlarına yer verildiği görülmüştür. Bunlardan birinde, Sıffin Savaşının sonucunda ortaya çıkan Hakem olayının İslam tarihinde ilk büyük ayrılıklara yol açtığı, bazı dini farklılıkların da bu olayın sonucunda doğduğu yorumu yapılmıştır (Meydan Larousse Büyük Lügat ve Ansiklopedi, 1981-1992: Cilt 17). Bir diğerinde de, Hz. Ali'nin hakem kararı sonrasında İslam âleminde oluşabilecek fitneler doğabileceği yönündeki endişesi paylaşılmıştır (Türk ve İslam Ansiklopedisi, 1982: Cilt 2). Başka iki ansiklopedi maddesinde de, savaşın sonuçlarının her açıdan Muaviye lehine olduğu, Hz. Ali'nin şehit edilmesinin ardından halifelik Emevilere geçmesine yol açtığı anlatılmıştır (Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi, 1986-1990: Cilt 19; Yeni Türk Ansiklopedisi, 1985: 9. Cilt). Bir başka madde de, bu olayın İslam tarihinde Haricilik adı verilen Hz. Ali karşıtlığının doğmasına yol açtığını belirtilmiştir (Medya Alfabetik Genel Kültür Ansiklopedisi, 1994: Cilt 7).

Bir ansiklopedide diğer maddelerde yer almayan bir yorum bulunmaktadır. Buna göre; "Sıffin Vak'ası; Hazret-i Ali'ye tabi olanlarla hazret-i Muaviye'ye uyanlar arasında içtihat ayrılığı sebebiyle 657 senesinde Sıffin denilen yerde meydana gelen vakadır. Ehl-i sünnet âlimlerinin bildirdiği üzere bir içtihat ayrılığıdır. Her müçtehidin kendi içtihadına uyması lâzım olduğu için ayrılık olmuştur. Yoksa dünya hırsı için değildir" (Yeni Rehber Ansiklopedisi, 1993: Cilt 17).

4.2. Sözlüklerde Alevilik Çerçevesi

Çalışma kapsamında 19 sözlük üzerinde inceleme gerçekleştirilmiştir. Sözlüklerde konuyla ilgili olarak, Alevi, Bektaşî, Kızılbaş ve Şii kavramları yoğunlukla yer bulurken, Ali ve Sıffin Savaşı maddelerine yalnızca bir sözlükte rastlanmıştır.

Aşağıdaki tabloda incelenen sözlük maddelerinin olumlu, olumsuz ya da nötr olarak çerçevelenme biçimleri görülmektedir. Bazı maddeler; aynı sözlükte hem olumlu, hem de olumsuz anlamlarla çerçevelendiği için iki başlık altına da eklenmiştir.

Tablo 2: Sözlüklerin çerçevesi biçimleri

Sözlük Adı	Konu Başlıkları ve Çerçevesi Biçimleri		
	Olumlu	Olumsuz	Nötr
İnanç Sözlüğü (Dinler, Mezhepler, Tarikatlar, Efsaneler), Orhan Hançerlioğlu,(1975)		Alevilik	
Resimli Ansiklopedik Büyük Sözlük(İngilizce, Fransızca, Almanca Karşılıklar, Terimler, Deyimler, Atasözleri) (1982)	Alevilik, Kızılbaşlık	Alevilik, Bektaşilik	
Dictionnaire Larousse Ansiklopedik Sözlük (1994)	Alevilik, Hz. Ali, Siffin Savaşı	Alevilik, Bektaşilik, Kızılbaşlık, Şiilik	
Dinler Tarihi Sözlüğü, Mircea Eliade ve Ioan Couliano, çev. Ali Erbaş (1997)	Şiilik		
Türkçe Sözlük (1998)	Alevilik	Alevilik	Bektaşilik, Kızılbaşlık, Şiilik
Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük, İsmail Parlatır vd, (1998)			Alevilik, Bektaşilik, Kızılbaşlık, Şiilik
Türkçe Sözlük, Ali Püsküllüoğlu (1999)	Alevilik	Alevilik	
Temel Okul Sözlüğü (2000)	Alevilik	Alevilik	
Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, Süleyman Uludağ	Alevilik		
Ansiklopedik Eski Türk İnançları ve Şamanizm Terimleri Sözlüğü (2003)		Alevilik	
Örnekleriyle Türkçe Sözlük (2004)	Alevilik		Bektaşilik, Kızılbaşlık, Şiilik
Din Sosyolojisi Terimleri Sözlüğü, Mehmet Ali Kirman (2004)	Alevilik, Bektaşilik, Şiilik		
Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, Mehmet Zeki Pakalın (2004)	Alevilik	Alevilik, Kızılbaşlık	Şiilik
Dünya İnançları Sözlüğü, Orhan Hançerlioğlu, (2004)	Alevilik, Bektaşilik, Şiilik	Kızılbaşlık, Bektaşilik	
Misalli Büyük Türkçe Sözlük, İlhan Ayverdi (2005-2006)		Şiilik, Kızılbaşlık	Alevilik, Bektaşilik,
Ansiklopedik Dinler Sözlüğü, Mehmet Aydın (2005)	Alevilik, Bektaşilik	Kızılbaşlık	
Açıklamalı İnsani Terimler Sözlüğü, Kemal Demirel(2006)	Alevilik		
Dini Kavramlar Sözlüğü, Fikret Karaman vd, (2007)	Alevilik, Bektaşilik Şiilik		
Güncel Sözlük, N. Nevzad Odyakmaz (2007)	Alevilik		

Ali maddesi ile ilgili olarak sözlükte, olumlu bir çerçeve hâkimdir tanımlamada ilkin Hz. Ali'nin dördüncü İslam halifesi olduğu, Hz. Muhammed'in amcasının oğlu ve damadı olduğu, küçük yaşta Müslümanlığı kabul ettiği şeklinde ifadeler yer almakta, metnin devamında ise, Hz. Ali'nin iyiliğine ilişkin vurgu ihtilaflı konuların anlatılması sürecinde özellikle öne çıkarılmaktadır. Örneğin, Hz. Ali'nin ilk halife olamaması hususu ile ilgili olarak, “başlangıçta onun halifeliğine biat etmeyen Ali, Müslümanlar arasında anlaşmazlık ve çatışma sokulmaması için hak iddiasında bulunmadı” şeklinde bir açıklama yer almaktadır. Sözlükte yalnızca Hz. Ali'ye ilişkin olarak olumsuzdan çok belirsiz olarak nitelenebilecek tek yorum ise, Kuran, hadis ve fıkıh konularında derin bilgisi olan Ali'nin İslam inançlarındaki ayrılıklarda önemli etkisi vardır cümlesidir (Dictionnaire Larousse Ansiklopedik Sözlük, 1994: Cilt 1). İkinci kavram ise Sıffin Savaşıdır. Bu maddeye ilişkin olarak sözlükte yer alan yorumlar, Hz. Ali'nin halife seçilmemesinin tarihi arka planını oluşturma yönünde bilgi vericidir. Buna göre; Hz. Ali'nin halifeliğinin önündeki engel Muaviye ve onun entrikalarıdır (Dictionnaire Larousse Ansiklopedik Sözlük, 1994: Cilt 6). Bu anlatım, ayrılıklı tartışmaların kaynağını bir noktaya toplayarak, haksızlık temelli eleştirilerin kapsamını daraltmıştır.

Sözlüklerde yoğun olarak yer bulan Alevilik maddelerinde ise, Aleviliğin mezhep oluşuna genel olarak işaret edilmiştir (Dictionnaire Larousse Ansiklopedik Sözlük, 1994: Cilt 1; Resimli Ansiklopedik Büyük Sözlük, 1982: Cilt 1; Temel Okul Sözlüğü, 2000). Bazı sözlüklerde ise farklı olarak, Alevilerin Hz. Ali'yi diğer halifelerden üstün tutan bir mezhep olduğu ifade edilmektedir (Türkçe Sözlük, 1998; Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü Cilt 1 2004; Püsküllüoğlu, Türkçe Sözlük, 1999; Resimli Ansiklopedik Büyük Sözlük, 1982: Cilt 1; Temel Okul Sözlüğü, 2000).

Sözlüklerde bunların dışında dikkat çekilen noktaların ilk kısmı, Aleviliği inanç konusu ekseninde değerlendirme niyetlidir. Örneğin, bir sözlükte Aleviliğin bir siyasal parti olduğu vurgusu söz konusudur. Buna göre; Peygamberin ölümünden sonra Ali'yi halife yapmak isteyenler, Şia adı altında partileşmiştir. Burada diğer sözlüklerde yer almayan diğer ilginç bilgiler ise, Ali'ye karşı olanların ise Havâriç adı altında toplandığı, Şia partisine bağlı olanlara göre Ali'yi sevmeyenlerin Müslüman olmadığı ve Anadolu'da Kızılbaşlık ve Tahtacılık deyimlerinin Alevilikle anlamdaş olduğudur (Hançerlioğlu, İnanç Sözlüğü, 1975; Hançerlioğlu, Dünya İnançları Sözlüğü, 2004). Bazı sözlüklerde, Aleviliğin yapısında eski putperest ve Şaman inanışlarının izleri görüldüğü ve Aleviliğin İslam dinini anlayışı ve ibadet usulleri farklı olduğuna işaret edilmektedir (Ansiklopedik Eski Türk İnançları ve Şamanizm Terimleri Sözlüğü, 2003; Dictionnaire Larousse Ansiklopedik Sözlük, 1994: Cilt 1). Sözlüklerden birinde ise, diğerlerinde tamamen ayrışarak Alevi inançların temelinde Tanrıya, Muhammed'e ve Ali'ye inanma bulunmakla birlikte, ne mezhep ve ne de tarikat olarak değerlendirmenin mümkün olamayacağı ifade edilmektedir (Kirman, Din Sosyolojisi Terimleri Sözlüğü, 2004).

Dikkat çeken sözlük maddelerinde Aleviliğin yanı sıra Alevi kimliği üzerinde de durulmaktadır. Bunlardan ilkinde, Alevi; Aleviliğe bağlı kimse, Alevilik ise, halife yanlısı olma durumu olarak belirsiz bir biçimde tarif edilmiştir (Parlatır vd, TDK Türkçe Sözlük, 1998). Bazılarında ise, Ali'ye bağlı, Hz. Ali'nin soyundan gelen, seyit-şerif, Hz. Ali'ye varan tarikat silsilesi ifadeleri ile soy ilişkisini ve kişiye bağlılığı ön plana çıkartılmıştır (Aydın, Ansiklopedik Dinler Sözlüğü, 2005; Karaman vd, Dini Kavramlar Sözlüğü, 2007; Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, 2004: Cilt 1; Uludağ, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, 2005). Bir diğer sözlükte de net bir biçimde Hz. Ali bağlılığı ön planda tutulmuştur (Demirel, Açıklamalı İnsani Terimler Sözlüğü, 2006; Odyakmaz, Güncel Sözlük, 2007; Örnekleriyle Türkçe Sözlük, 2004).

Sözlüklerde yer alan bir diğer kavram ise, Bektaşî ya da Bektaşîliktir. Kavram, sözlüklerde genel olarak, Bektaşîlik tarikatına girmiş kimse olarak tanımlanmaktadır (Ayverdi, Misalli Büyük Türkçe Sözlük, 2005-2006; Dictionnaire Larousse Ansiklopedik Sözlük, 1994: Cilt 1; Örnekleriyle Türkçe Sözlük, 2004; Karaman vd, Dini Kavramlar Sözlüğü, 2007; Parlatır vd, Türk Dil Kurumu Türkçe Sözcük, 1998; Resimli Ansiklopedik Büyük Sözlük, 1982: Cilt 2; Türkçe Sözlük, 1998). Tanımların bazılarında Bektaşîlik ile ilgili iki önemli vurgu vardır, birincisi 13. yüzyılda Hacı Bektaş Veli'nin kurduğu söylenmekle birlikte, kökünün çok eski Türk törelerinde bulunduğu ve 15. yüzyılda kır ve kent tarikatları olarak ayrıştığı bilgisidir. İkincisi ise, tasavvufa fazla bağdaşmayan, daha çok dünyaya dönük bir düşünüş olarak görülmesidir (Dictionnaire Larousse Ansiklopedik Sözlük 1994:Cilt 1; Resimli Ansiklopedik Büyük Sözlük, 1982: Cilt 2).

Sözlüklerde farklılaşan noktalardan ilki ise, tarikatın Hacı Bektaş Veli'nin düşünceleri çevresinde Balım Sultan tarafından kurulduğu bilgisidir (Dictionnaire Larousse Ansiklopedik Sözlük 1994: Cilt 1; Haçerlioğlu, Dünya İnançları Sözlüğü, 2004). İkinci konu ise, Bektaşîliğin Hz. Ali ile olan bağının kurulması ve ibadet biçimlerindeki farklılıkların öne çıkarılmadır (Dictionnaire Larousse Ansiklopedik Sözlük 1994: Cilt 1). Sözlüklerden birinde ise, Şamanlık özlemi ile Sünni Müslümanlığa bir tepki olarak doğduğu ifade edilmiştir (Haçerlioğlu, Dünya İnançları Sözlüğü, 2004). Bu görüşlere karşıt olarak, Bektaşî şeyhi Hacı Bektaş'ın önemli bir Türk mutasavvıfı olduğu ve kendisinin Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslamlaşması konusunda önemli hizmetleri olduğunu vurgulayan sözlüklerde bulunmaktadır (Aydın, Ansiklopedik Dinler Sözlüğü, 2005).

Sözlüklerde, Şii kavramına ilişkin en basit ifade, Şiilik mezhebine bağlanan kimseye dendiği yönündedir (Dictionnaire Larousse Ansiklopedik Sözlük, 1994: Cilt 6). Şiilik ile ilgili diğer nitelemeler ise, Peygamberin vefatı sonrasında halifeliliğin Hz. Ali ve onun soyundan gelenlere ait olduğu iddiası üzerine yoğunlaşmaktadır (Dictionnaire Larousse Ansiklopedik Sözlük, 1994: Cilt 6; Haçerlioğlu, Dünya İnançları Sözlüğü, 2004; Karaman vd, Dini Kavramlar Sözlüğü, 2007; Örnekleriyle Türkçe Sözlük, 2004:Cilt 4; Türkçe Sözlük, 1998: Cilt 2; Pakalın, Osmanlı Tarih

Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, 2004: Cilt III). Şiiilik tanımlarının bazılarında diğer mezhepler ile karşılaştırılması üzerine kuruludur. Örneğin bir sözlükte detaylı bir biçimde Sünnilikten farklılaşan ibadet etme biçimlerine yer verilmiştir (Dictionnaire Larousse Ansiklopedik Sözlük, 1994: Cilt 6). Diğer sözlüklerde ise, Şiiiliğe ilişkin farklı tanımlama biçimleri söz konusudur. Bir başka sözlükte, siyasi ve dini bir akım olarak ifade edilirken (Kirman, Dini Sosyolojisi Terimleri Sözlüğü, 2004), diğerinde siyasal parti olduğu nitelmesi yapılmış ve zamanla bu siyasal ilkelere düşünsel ve felsefesal ilkelerin eklendiği belirtilmiştir (Hançerlioğlu, Dünya İnançları Sözlüğü, 2004). Bir başka sözlükte de İslam Şiiiliği'nin her zaman, nesebî, kelâmî ve siyasi olarak karmaşık üç boyutu olduğu belirtilmiştir (Mircea ve Ioan, Dinler Tarihi Sözlüğü, 1997). Bir başka sözlükte ise Şiiilik için siyasal parti benzetmesi güdülmüş, burada bu siyasi zümreleşme hareketinin ortaya çıkışını “hak arama ve intikam” olarak imlemiştir (Ayverdi, Misalli Büyük Türkçe Sözlük, 2005: Cilt 3)

Son kavram Kızılbaş ifadesidir. Kızılbaş kavramı sözlüklerde, “Şii mezhebinin bir kolundan olanlara verilen ad” tanımlanmaktadır (Örnekleriyle Türkçe Sözlük, 2004; Parlatur vd, Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük, 1998: 2. Cilt; Türkçe Sözlük, 1998). Kaynaklarda Kızılbaş ifadesinin niçin kullanılageldiği açıklamaları yoğunluktadır. Örneğin sözlüklerden birinde, İsmail'in babası Şeyh Haydar talebelerine on iki dilimli kırmızı bir börtü giydirmiş olmasından dolayı, onun müritlerine Kızılbaş dediği ifade edilmiştir. Sözlükte ayrıca, kavramın zaman zaman “ahlaki ve dini yönden” aşığılayıcı bir anlamda zaman zaman kullanılmış olmakla birlikte, zamanla kelimenin yerine Alevilik kelimesinin yaygın hale geldiği belirtilmiştir (Aydın, Ansiklopedik Dinler Sözlüğü, 2005). Benzer ifadelerle yer veren bir diğer kaynakta diğerlerinden farklı olarak mekânsal bir çerçeve çizmekte, “yaşayış ve inançlarında eski gelenek ve törelerinden birçok izler bulunan, Müslümanlığı gerek kadın-erkek ilişkileri gerek başka yönleriyle daha yumuşak, daha hoşgörülü bir biçim vererek kendi yaşayışlarına göre yorumlayan Anadolu Alevilerinin büyük bir çoğunluğuna verilen ad” olarak belirginleştirmektedir (Resimli Ansiklopedik Büyük Sözlük, 1982: Cilt 6). Bir başka sözlükte de, Sünni Müslümanların Şii Müslümanlara, özellikle de Alevi denen Türkmenlere verdikleri ad olarak geçmektedir (Dictionnaire Larousse Ansiklopedik Sözlük, 1994: Cilt 4).

Sözlüklerde ağırlıklı olarak olumlu bir çerçeve hâkimdir. Yalnızca birkaç sözlükte olumsuz çerçeveler bulunmaktadır. Bunlardan ilkinde, “Kızılbaş, Rafizi, Mecaz yoluyla dinsiz yerinde kullanılan bir tabirdir” (Pakalın, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, 2004: Cilt 2) şeklinde ifade edilmektedir. Diğer bir sözlükte ise, “Şii-Batınlılığı imamiyye mezhebinin bir kolu... Başlarına kızıl taç ve sırtlarına kızıl hırka giydiklerinden bu adla anılırlar. Aşırı Ali sevgisinden doğmuştur. İnançsal özellikleri Hristiyanlara benzeyen bir çeşit üçleme (teslis) anlayışıyla Tanrı-Muhammet-Ali üçlüğünü tek saymalarındır, eş değişle Kızılbaşlara göre bu üç tektir ve aynıdır. Bektaşiliğe karşı büyük bir yakınlık duyarlar ve onları benimserler” denmektedir (Hançerlioğlu Dünya İnançları Sözlüğü, 2004). Bir başka sözlükte de

“ Türkmenlerin bazı aşırı Bâtîni-Şîi inançlarını kendi eski inanç ve gelenekleriyle birleştirmelerinden ortaya çıkan bir dini anlayış” biçiminde tanımlanmaktadır (Ayverdi, Misalli Büyük Türkçe Sözlük, 2005-2006: Cilt 2).

5. Sonuç ve Değerlendirme

Çalışma kapsamında incelenen ansiklopedi ve sözlüklerde Alevilik ve Alevilikle bağlantılı kavramlarla mezhepsel bir çatışmaya neden olacak, ön yargılar yaratacak, var olan ön yargıları besleyecek bir yazılı çerçevelemeye gidilmediği görülmüştür. Alevilik mezhebi ve bu mezheple bağlantılı kavramlar üzerinden incelenen ansiklopedi ve sözlüklerin benimsemiş oldukları açıklama yolları, kurdukları çerçeveler özünde toplumsal barış ve kardeşliğe katkı sağlayacak, her türlü uzaklığı ortadan kaldıracak, çatışma ve ayrımcı anlayışları anlamsız kılacak niteliktedir.

Ansiklopedi ve sözlüklerin genelinde yer alan kavramların “olumsuz” bir çerçeve içerisine yerleştirilmeme çabası görülmektedir. Çok tartışmalı olan hususlara fazla değinilmeden genellikle ortaklaştırılabilecek noktalar üzerinden bir açıklama, tanımlama niyeti hakim olup, ihtilaflı olan konuların paylaşımında nötr bir yaklaşım sergilenmiştir. Bunun dışında genele etki etmeyecek bazı ifadeler de bulunmakla birlikte, bunların özellikle Alevilik kavramında toplanmayıp, Şiilik, Bektaşilik ve Kızılbaşlık kavramlarına ilişkin bazı olumsuz çerçevelere rastlanmıştır. Bu olumsuzluklara ilişkin olarak da şunu ifade etmek mümkündür; bunların çoğunun tarihsel bir süreçte eridiği ve dönüştüğü de sözlüklerde ifade edilmiş, örneğin Kızılbaşlık kavramının kökeninde olmayan “hakaretvari” kullanımların yaygınlaşmaması nedeniyle kavramın günümüze taşınmayıp, bu düşünceye sahip bireyleri tanımlamak için Alevi kavramının kullanıldığı ortaya konmuştur. Bu durum ise Alevi kavramının toplumlarda yerleşik olan olumlu çerçeveye işaret etmektedir.

Toplumda var olan ön yargı ve çatışmaların kaynağında yazılı kültürün bir yansıması olan temel bilgi kaynakları olarak ansiklopedi ve sözlüklerin bulunmadığını söyleyebilmek de bu bağlamda mümkündür.

Sonnottlar

¹ Çerçeveleme yöntemi siyaset bilimi, sosyoloji, dilbilim, medya çalışmaları, psikoloji ve cinsiyet çalışmalarını içeren birçok akademik alanda ele alınmıştır. Bu sebeple çerçevelemeyle ilgili kapsamlı ve tutarlı bir tanım söz konusu değildir. Ancak çerçeveleme çalışmalarına artan bu ilgi gerek bir metnin gerekse politik açıdan bir konunun farklı biçimlerinin incelendiği zengin ve çeşitli bir kaynak olduğu sonucunu ortaya koymaktadır.

² Söz konusu karşılaştırma Stephen D. Reese tarafından “Haber çerçevelerine” yönelik yapılmıştır. Ancak çerçeveleme analizine yönelik yaklaşımların benzer özellikler taşıması ve yapılan çalışmayla bütünlük sağlaması açısından çerçeveleme kavramına dair herhangi bir kısıtlama yapmaksızın genel açıdan ele alınmıştır.

³ Bu kısım, yazarların Akdeniz İletişim Dergisi’nde 2014 yılında yazmış oldukları “Toplumsal ve Siyasal Bir Proje: Ansiklopedi ve Ansiklopedizm” başlıklı makaleden alınmıştır, ansiklopedi kavramına ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Avşar vd, 2014: 219-236.

Kaynakça

- Adalar Şubaşı, Derya. (2011). “Araplarda Sözlükçülük Çalışmaları ve El-Mu ‘Cemu’l – Arabbiyyu’l Esasi Adlı Sözlüğün Eleştirisi”. *Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* 4, Yaz, ss. 237-250.
- Akçalı, Selda-Toker, Huriye. (2012). “22 Temmuz, Oslo, Norveç: Toplum Kendini Sorguluyor Breivik Saldırısı Örnek Olayı” *The Journal of Academic Social Science Studies* 5(7), 27-48.
- Alfabetik Okul Ansiklopedisi. (1990). *Ansiklopedi Maddesi*. Görsel Yayınlar Ansiklopedik Neşriyat Ticaret ve Sanayi A.Ş.
- Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi. (1993). “*Ansiklopedi Maddesi*”, Cilt 2, Ana Yayıncılık A.Ş.
- (1993). *Ansiklopedi Maddesi*. Cilt 19, Ana Yayıncılık A.Ş.
- (1993). *Ansiklopedi Maddesi*. Cilt 20, Ana Yayıncılık A.Ş.
- Ansiklopedik Eski Türk İnançları ve Şamanizm Terimleri Sözlüğü*. (2003). İstanbul.
- Avşar, Zakir vd. (2014). “Toplumsal ve Siyasal Bir Proje: Ansiklopedi ve Ansiklopedizm”. *Akdeniz İletişim Dergisi* 22, 219-236.
- Aydın, Mehmet. (2005). *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*. İstanbul: Nüve Kültür Merkezi Yayınları.
- Ayverdi, İlhan. (2005). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.
- Ben-Porath, Eran N. (2009). *Framing, Encyclopedia of Journalism*, Sage Publications Inc.
- Bilgik Webster Çağdaş Bilimler Dizisi Genel Kültür Ansiklopedisi*. (1988). Gorlier İnc Yayınları, Cilt 10.
- Böler, Tuncay. (2006). “Türkçe Sözlük (TDK) ile Örnekleriyle Türkçe Sözlük’ü (MEB) Karşılaştırma Denemesi”. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* 1, 101-118.
- Burke, Peter. (2001). *Bilginin Toplumsal Tarihi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Büyük Dinler Tarihi Ansiklopedisi, İslamiyet, Hristiyanlık, Musevilik ve İlkel Dinler*. (1976). Gelişim Yayınları.
- Büyük Larousse Ansiklopedisi. (1995). “*Ansiklopedi Maddesi*”. 2. Cilt. İstanbul: Milliyet Gazetecilik A.Ş.
- (1995). *Ansiklopedi Maddesi*. 3. Cilt. İstanbul: Milliyet Gazetecilik A.Ş.
- (1995). *Ansiklopedi Maddesi*. 21. Cilt. İstanbul: Milliyet Gazetecilik A.Ş.
- Cappella, N. Joseph-Jamieson, H. Kathleen. (1997). *Spiral of Cynicism: Thepress and the Publicgood*. New York: Oxford University Press.
- Cumhuriyet Ansiklopedisi. (1968). *Ansiklopedi Maddesi*. Birinci Cilt. İstanbul: Arkin Kitabevi.
- (1968). *Ansiklopedi Maddesi*. Üçüncü Cilt. İstanbul: Arkin Kitabevi.
- D’Angelo, Paul-Kuypers, Jim A. (2009). *Doing News Framing Analysis*, Ed. Paul D’Angeloand Jim A. Kuypers, New York, e-Library.
- Demirel, Kemal. (2006). *Açıklamalı İnsani Terimler Sözlüğü*. İstanbul: Epsilon Yayınevi.

- Devellioğlu, Ferit-Aydın ve Sami Güneyçal. (1993). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat: Eski ve Yeni Harflerle*. Ankara: Aydın Kitabevi.
- Dictionnaire Larousse. (1994). *Ansiklopedi Maddesi*. Cilt 1. Milliyet Gazetecilik A.Ş.
- Türk İnönü Ansiklopedisi*. (1949). Cilt 2. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi.
- (1948-80). Cilt 4. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi.
- (1948-80). Cilt 28. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Basımevi.
- Dursunoğlu, Halit. (2011). “Cumhuriyet Döneminde Yapılan Sözlük Çalışmaları ve Türkçe Sözlükler Üzerine Bir Kaynakça Denemesi”. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 31, 255-272.
- Entman, Robert. (1993). Framing: Toward Clarification of a Fractured Paradigm, *Journal of Communication* 43(4), 51-58.
- Erdoğan, İrfan ve Alemdar, Korkmaz. (2005). *Öteki Kuram*. Ankara: Erk yayınları.
- Gelişim Hachette. (1993). *Ansiklopedi Maddesi*. Cilt 1. Interpres Basın ve Yayıncılık A.Ş.
- Genç Larousse Ansiklopedisi. (1993). *Ansiklopedi Maddesi*. Cilt 1. İstanbul: Gerçek Yayıncılık.
- (1993). *Ansiklopedi Maddesi*. Cilt 2. İstanbul: Gerçek Yayıncılık.
- (1993). *Ansiklopedi Maddesi*. Cilt 12. İstanbul: Gerçek Yayıncılık.
- Görsel Büyük Genel Kültür Ansiklopedisi. (1987). Cilt 2. İstanbul: Görsel Yayınlar.
- Grand Master Genel Kültür Ansiklopedisi. (1992). *Ansiklopedi Maddesi*. 1. Milliyet.
- Goffman, Erving. (1974). *Frame Analysis*. New York.
- Odyakmaz, N. Nevzat. (2007). *Güncel Sözlük*. İstanbul: Babil Yayınları.
- Hallahan, Kirk. (2005). *Framing Theory*, Ed. Robert L. Heath, Encyclopedia of Public Relations, Sage publications Inc.
- Hançerlioğlu, Orhan. (1975). *İnanç Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Yayınevi.
- (2004). *Dünya İnançları Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Yayınevi.
- İnönü Ansiklopedisi. (1949). *Ansiklopedi Maddesi*. Cilt III. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- İslam Ansiklopedisi İslam Âlemi Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Biyografi Lûgatu*. (2001). Cilt 2. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Kahraman, Mehmet. (2016). Sözlük Bilim Kuram, İlke ve Yöntemler Üzerine, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 8(5), 3288-3312.
- Karaman, Fikret ve İsmail Karagöz. (2007). *Dini Kavramlar Sözlüğü*. Yani Şafak Yayınları.
- Kılıç, Aslan. (2009). *Tarihsel Süreçte Türklük ve Alevilik*. Ankara: Grafiker Ofset Matbaacılık.
- Kirman, Mehmet Ali. (2004). *Din Sosyolojisi Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Korkmaz, Esat. (2003). *Eski Türk İnançları ve Şamanizm Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Anahtar Yayınları.

- Medya Alfabetik Genel Kültür Ansiklopedisi.* (1994) . İstanbul: Görsel Yayınları.
- MemoLarousse Genel Görsel ve Tematik Ansiklopedisi.* (1991).Cilt 1. İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Meydan Larousse. (1992). *Ansiklopedi Maddesi.* Sabah.
- Mircea Eliade ve Ioan Couliano. (1997). *Dinler Tarihi Sözlüğü.* Çev. Ali Erbaş. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Mutlu, Erol. (1998). *İletişim Sözlüğü,* Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Oskay, Ünsal. (2008). *Yıkanmak İstemeyen Çocuklar Olalım.* İstanbul: YKY Cogito.
- Örnekleriyle Türkçe Sözlük.* (2004). Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Reese, Stephen D. (2009). *Finding Frames in a Web of Culture: The Case of the War on Terror,* Ed. Paul D'Angelo and Jimand A. Kuypers, Doing News Framing Analysis, Ed. Paul D'Angelo and Jim A. Kuypers, New York, e-Library.
- Özkan, Abdullah ve Bülent Özukan, (1982). *Resimli Ansiklopedik Büyük Sözlük Cilt 1,* İstanbul: Ansiklopedik Yayıncılık.
- (1982). *Resimli Ansiklopedik Büyük Sözlük Cilt 2* İstanbul: Ansiklopedik Yayıncılık.
- (1982). *Resimli Ansiklopedik Büyük Sözlük Cilt 6,* İstanbul: Ansiklopedik Yayıncılık.
- Pakalın, Mehmet Zeki. (2004). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü Cilt 1.* İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Parlatır, İsmail-Gözyayın, Nevzat. (1998). *Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük.* Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Püsküllüoğlu, Ali. (1999). *Türkçe Sözlük,* İstanbul: Doğan Kitap.
- Temel Britannica. (1992). *Ansiklopedi Maddesi,* Cilt 1, Hürriyet Ofset.
- (1992). *Temel Eğitim ve Kültür Ansiklopedisi 7.* İstanbul: Ana Yayıncılık AŞ ve Encyclopoedia Britannica Inc.
- Temel Okul Sözlüğü.* (2000). Türk Dil Kurumu.
- Templeton, Jessica. (2011). *Framing, Encyclopedia of Power.* Sagepublications.
- Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.* (1989). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi.* (1977). “Devirler, İsimler, Eserler, Terimler.” İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Uludağ, İsmail. (2005). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü.* İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Uyan, Abdüllatif. (1983). *Menkabelerle İslam Meşhurları Ansiklopedisi Cilt 1.* İstanbul: Bereket Yayınevi.
- Ülker, Gökhan. (2011). “Yazılı Türkçenin Kelime Sıklığı Sözlüğü (1945-1950 Arası)”. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Konya.
- Volkmer, Ingrid. (2009). *Framing Theory,* Encyclopedia of Journalism. Sage publications Inc.
- Yaşın, Cem. (2008). *Gündem Belirleme Kuram ve Araştırmaları.* Ankara: Yargı Yayınevi.

- Yeğın, Abdullah. (1987). *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Büyük Lügat*.
Verlagnichtermittelbar,
Yeni Türk Ansiklopedisi. (1997). İstanbul.
Yeni Rehber Ansiklopedisi. (1993). *Ansiklopedi Maddesi*. Cilt 2. İhlas Gazetecilik
Holding A.Ş.
----- (1993) *Ansiklopedi Maddesi*. Cilt 17. İhlas Gazetecilik Holding A.Ş.

İnternet Kaynakları

- <http://www.beycan.net/813/kitap-okumanin-faydalari-kitap-okumanin-yararlarinelerdir.html>. Erişim Tarihi: 06.02.2019.
<https://bilgive.blogspot.com/2015/08/ansiklopedi-nedir-ansiklopedi-hakkinda-bilgi.html>, Erişim Tarihi: 19.12.2018
<https://www.fikriyat.com/edebiyat/2018/08/17/kelimeleri-bir-araya-toplayan-ilim-sozluk-bilimi>. Erişim Tarihi: 20.02. 2020.
<https://www.nedir.com/kitap>. Erişim Tarihi: 07.02.2019.
<https://sozluk.gov.tr/> Erişim Tarihi: 18. 02. 2020.
<http://www.tdk.gov.tr>. Erişim Tarihi: 08.02.2019

